

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
Rotel 060301

DOM
2020-09-23
Stockholm

Mål nr
M 11205-19

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolen, beslut 2019-10-01 i mål nr M 4237-15, se bilaga A

PARTER

Klagande

1. HB

2. OB

3. SJ

Motparter

1. Länsstyrelsen i Östergötlands län

2. Vindpark Hulterna i Motala AB, 556851-3575

Ombud: Advokatfirman Vinge KB

SAKEN

Rättelse av dom

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

Mark- och miljööverdomstolen upphäver mark- och miljödomstolens beslut om rättelse.

Dok.Id 1631836

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.hovratt@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
09:00–16:30

BAKGRUND

Mark- och miljödomstolen meddelade den 10 december 2018 dom i ett mål som rörde ett överklagat beslut från Miljöprövningsdelegationen inom Östergötlands län om tillstånd till gruppstation för vindkraft på fyra fastigheter i Motala kommun. Villkor 13 utformades enligt följande:

Anläggningsarbeten närmare än en kilometer från tjäderspelplatsen vid Holkebergsmon* får inte utföras under perioden 1 mars – 30 augusti.

*Koordinater 651 40 95, 52 03 45

Domen överklagades till Mark- och miljööverdomstolen (mål nr M 254-19). Domstolen beslutade den 25 februari 2019 att inte meddela prövningstillstånd.

Vindpark Hultema i Motala AB (bolaget) begärde i september 2019 att domen skulle rättas. Mark- och miljödomstolen beslutade den 1 oktober 2019 att rätta domen i enlighet med bolagets begäran. Genom rättelsen fick villkor 13 följande lydelse:

Anläggningsarbeten närmare än en kilometer från tjäderspelplatsen vid Holkebergsmon* och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen får inte utföras under perioden 1 mars – 30 augusti.

*Koordinater 651 40 95, 52 03 45

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

HB, OB och **SJ** (klagandena) har yrkat att beslutet om rättelse ska upphävas.

Länsstyrelsen har medgett yrkandet.

Bolaget har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens beslut.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Klagandena har till stöd för sin talan anfört i huvudsak följande. Rättelsen innebär en väsentlig materiell ändring av domen. Villkor 13 har utformats i enlighet med länsstyrelsens rekommendation om att inte ta med ”och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen” i villkoret. Bolaget har i sin begäran om rättelse anfört att skrivningen i domskälen om att ”anläggningsarbetena regleras inom tid och plats såsom framgår av bolagets åtaganden” ger stöd för rättelse av villkoret. Skrivningen måste dock ses i ett större sammanhang och gäller anläggningsarbetena med tillfartsvägen till verk 16 och inte generellt för alla anläggningsarbeten i hela vindkraftsområdet.

Länsstyrelsen har till stöd för sin inställning anfört i huvudsak följande. Länsstyrelsen motsatte sig bolagets tillägg ”och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen” i villkoret. Utifrån mark- och miljödomstolens domskäl framgår att avsikten tycks ha varit att reglera anläggningsarbetena vid tjäderspelplatsen i enlighet med bolagets yrkande, vilket bör syfta till bolagets slutliga yrkande om ett villkor för anläggningsarbeten. Det finns ingen ytterligare motivering till skyddszonens storlek eller någon kommentar till länsstyrelsens ställningstagande om behov av en skyddszon om en kilometer. Eftersom det inte finns någon entydig motivering till villkoret i domskälen är det inte uppenbart att villkoret har utformats fel. Det är därför tveksamt om det går att ändra villkoret genom rättelse.

Bolaget har till stöd för sin inställning anfört i huvudsak följande. Bolaget yrkade slutligt om ett villkor avseende tjäder som överensstämmer med den rättelse som mark- och miljödomstolen har beslutat om. Villkor 13 i domslutet hade dock inte med orden ”och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen”. Dessa ord var en del av det åtagande som bolaget hade gjort och som mark- och miljödomstolen refererade till i domskälen. Villkoret fick dock ett annat innehåll än det avsedda och har därmed kommit att innehålla en oriktighet. Oriktigheten är, vid en jämförelse mellan domskälen och villkorets utformning, både uppenbar och objektivt konstaterbar. Det finns inget i domskälen som ger anledning att anta att domstolens utformning av villkor 13 blivit oriktig av annan anledning än på grund av förbiseende.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

I 33 § lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen) anges att ett beslut som innehåller en uppenbar oriktighet till följd av domstolens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende får rättas av domstolen. Av bestämmelsen framgår även att parterna ska få tillfälle att yttra sig i frågan om rättelse om det inte är uppenbart obehövt.

I detta fall har motparterna inte beretts tillfälle att yttra sig i fråga om rättelse innan mark- och miljödomstolen fattade sitt beslut. Mark- och miljööverdomstolen anser det uppenbart att det inte funnits förutsättningar att underlåta detta. Det är dock möjligt att läka detta rättegångsfel här. Frågan i målet blir då om den ursprungliga utformningen av villkor 13 i domslutet kan anses vara uppenbart oriktig till följd av domstolens skrivfel eller liknande förbiseende.

Bestämmelsen i 33 § ärendelagen överensstämmer i huvudsak med bestämmelsen om rättelse i 17 kap. 15 § rättegångsbalken. Av praxis framgår att den senare bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och att avgörandet måste innehålla en uppenbar oriktighet som ska vara objektivt konstaterbar (se rättsfallen NJA 1990 s. 208 och NJA 2014 s. 29).

Parterna har olika uppfattningar om hur domskälen ska tolkas. Enligt Mark- och miljööverdomstolens bedömning är domskälen inte entydiga utan lämnar utrymme för tolkning när det gäller utformningen av villkor 13. Den rättelse som mark- och miljödomstolen har beslutat om medför att villkoret, som tidigare var utformat i enlighet med länsstyrelsens inställning, i stället fått den utformning som bolaget yrkade. Att ändra ett villkor på detta sätt kan inte anses lämpligt med hänsyn till rättskraftsinstitutet och instansordningsprincipen. Det har alltså inte varit möjligt att rätta beslutet på det sätt som skett. Överklagandet ska därför bifallas och mark- och miljödomstolens beslut om rättelse upphävas.

Domen får enligt 5 kap. 5 § lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar inte överklagas.

I avgörandet har deltagit hovrättslagmannen Ylva Osvald, hovrättsrådet Ralf Järtelius, hovrättsassessorn Erik Stålhammar och tf. hovrättsassessorn Josefin Sahlin, referent.

Föredragande har varit Lena Lidmark.

VÄXJÖ TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen
4:4

Mål nr: M 4237-15

Rättelse/komplettering

Dom, 2018-12-10

Rättelse, 2019-10-01

Beslut av: rådmannen Lena Stjernqvist

Rättelse enligt 17 kap 15 § rättegångsbalken.

Villkor 13 ska ha följande lydelse:

Anläggningsarbeten närmare än en kilometer från tjäderspelplatsen vid Holkebergsmon* och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen får inte utföras under perioden 1 mars - 30 augusti.

*Koordinater 651 40 95, 52 03 45

VÄXJÖ TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen
4:4

DOM
2018-12-10
meddelad i
Växjö

Mål nr M 4237-15

PARTER

Klagande och motpart

1. Vindpark Hulterna i Motala AB

Ombud: Advokatfirman Vinge KB

Klagande och motparter

1. PA

2. GB

3. HB

4. OB

5. Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd

6. IH

7. PH

8. JJ

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 81 351 03 Växjö	Kungsgatan 8	0470-560 100 E-post: mmd.vaxjo@dom.se www.vaxjotingsratt.domstol.se	0470-253 46	måndag – fredag 08:00–16:00

9. SJ

10. WJ

11. IK

12. AW

13. GW

14. BW

15. AÅ
Ombud för nr 1-15: Advokat RÅ (nr 16)

16. RÅ

Motpart
Länsstyrelsen i Östergötlands län

ÖVERKLAGAT BESLUT

Miljöprövningsdelegationen inom Länsstyrelsen i Östergötlands läns beslut från den 22 september 2015 i ärende nr 551-1650-13, se bilaga 1

SAKEN

Tillstånd till gruppstation för vindkraft på fastigheterna XX, YY och ZZ samt WW i Motala kommun

DOMSLUT

1. Mark- och miljödomstolen undanröjer det överklagade tillståndet i den delen det avser lämnande av tillstånd till Vindpark Hultema i Motala AB för uppförande och drift av verk 17 och 19.
2. Mark- och miljödomstolen ändrar villkorslydelserna i det överklagade beslutet enligt följande.

Villkor 4

Förslag till slutlig placering av vindkraftverk, väg- och ledningsdragningar, placering av uppläggnings- och uppställningsytor, transformatorstationer med mera ska lämnas till tillsynsmyndigheten för samråd senast tre månader före det att anläggningsarbeten påbörjas. Förslaget ska även inbegripa beräkningar som verifierar att 40 dB(A) ekvivalent ljudnivå vid bostad samt nedan i villkor 5a föreskrivna begränsningsvärden för lågfrekvent buller inomhus i bostadsrum kan innehållas.

Villkor 5a buller

Den ekvivalenta ljudnivån från vindkraftsanläggningen får utomhus vid bostad inte överstiga 40 dB(A).

Ljudnivån för lågfrekvent buller inomhus i bostäder får inte överstiga följande värden.

Tersband [Hz]	Ljudnivå, Leg [dB]
31,5	56
40	49
50	43
63	42
80	40
100	38
125	36
160	34
200	32

Den ekvivalenta ljudnivån vid bostad ska kontrolleras genom närfältsmätningar och beräkningar. Lågfrekvent buller inomhus ska kontrolleras genom närfältsmätningar och beräkningar eller genom immissionsmätningar. Inom ett år från det att vindkraftsanläggningen tagits i drift eller vid den senare tidpunkt som tillsynsmyndigheten bestämmer ska en kontroll av den ekvivalenta ljudnivån utföras. Kontroll ska därefter ske så snart det föreligger förändringar i verksamheten som kan medföra ökade ljudnivåer samt när tillsynsmyndigheten anser att kontroll av ljudnivån är befogad.

Villkor 5b skuggning

Rörliga skuggor från vindkraftsanläggningen får inte överstiga 8 timmar per år på störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad. Som störningskänslig plats räknas uteplats eller en yta på upp till 25 m², som används för t.ex. rekreation, vila eller arbete i direkt anslutning till bostad.

Kontroll av villkoret ska utföras genom att den faktiska skuggtiden ska beräknas och/eller mätas för de bostäder som teoretiskt kan utsättas för rörliga skuggor överstigande 8 timmar per år.

Villkor 8

För att minska risken för skada på fladdermöss ska vindkraftverken stängas av när medelvindhastigheten under 10 minuter är lägre än 5 m/s vid verkens nav. Detta gäller från solnedgång till soluppgång under perioden fr.o.m. den 30 juli till den 30 september vid temperaturer över 14 grader vid verkens nav.

Villkor 10

När verksamheten i sin helhet eller i någon del upphör ska detta i god tid dessförinnan anmälas till tillsynsmyndigheten. Då verksamheten upphört ska vindkraftverken, maskinhus, transformatorer samt annan utrustning tas bort. Eventuella kemiska produkter och farligt avfall ska tas omhand på sådant sätt som tillsynsmyndigheten bestämmer. Eventuellt återställande av vägar, kablar och ledningar ska ske i samråd med tillsynsmyndigheten. Verksamheten ska anses

som nedlagd om elproduktion inte har bedrivits under ett år eller om giltigt tillstånd inte föreligger. Som nedlagd verksamhet räknas även del av anläggningen, såsom enskilda vindkraftverk, som varaktigt tas ur drift.

3. Mark- och miljödomstolen föreskriver följande ytterligare villkor för verksamheten.

Villkor 13

Anläggningsarbeten närmare än en kilometer från tjäderspelplatsen vid Holkebergsmon* får inte utföras under perioden 1 mars - 30 augusti.

*Koordinater 651 40 95, 52 03 45

Villkor 14

Väg till verk 16 får endast anläggas från Stiggölstorpsvägen mot verk 16 i sydostlig riktning. Dragningen ska hanteras i enlighet med villkor 4.

4. Mark- och miljödomstolen föreskriver att följande ska gälla avseende ekonomisk säkerhet:

För att säkerställa att de avslutnings- och återställningsåtgärder som kan påkallas i händelse av att verksamheten upphör kan fullgöras, ska en ekonomisk säkerhet på 500 000 kronor per verk ställas. Säkerheten ska vara betryggande för sitt ändamål och ska prövas och godkännas av miljöprövningsdelegationen innan någon del av tillståndet får tas i anspråk. Av säkerheten ska framgå Länsstyrelsens diarienummer 551-1650-12. Säkerheten ska förvaras av Länsstyrelsen. Om delar av vindkraftsanläggningen inte kommer till stånd eller nedmonteras kan säkerhetens storlek omprövas och reduceras under tillståndstiden.

5. Mark- och miljödomstolen avslår övriga i målet framställda yrkanden och fastställer det överklagade beslutet i övriga delar.
-

BAKGRUND

Miljöprövningsdelegationen (MPD) inom Länsstyrelsen i Östergötland (länsstyrelsen) beslutade den 22 september 2015 att meddela Vindpark Hulterna i Motala AB (bolaget) tillstånd för uppförande och drift av gruppstation omfattande 18 stycken vindkraftverk på fastigheterna XX, YY och ZZ och WW i Motala kommun (kommunen). Vindkraftverken skulle som mest få omfatta en totalhöjd om 186 meter, eller den lägre höjd som följer av villkor 3 avseende vindkraftverk nr 21 och 24. Ansökan avslogs dock såvitt gällde vindkraftverken nr 2, 3, 4, 5, 6, 7 och 9.

MPD:s beslut har överklagats till mark- och miljödomstolen, dels av bolaget och dels av RÅ, PA, GB, HB, OB, Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd, IH, PH, JJ, SJ, WJ, IK, Anders Westin, GW, BW och AÅ (RÅ m.fl.).

Mark- och miljödomstolen beslutade i deldom den 5 juli 2016 att avslå yrkandet att MPD:s överklagade beslut ska ogiltigförklaras i anledning av att ovillkorat tillstyrkande från kommunen enligt 16 kap. 4 § miljöbalken (1998:808) inte lämnats.

Efter yrkande av RÅ m.fl. om att mark- och miljödomstolen skulle besluta att syn ska hållas senare under våren 2017 än vid planerat tillfälle, beslutade domstolen den 25 januari 2017 att inte meddela ny tidpunkt för sammanträde och syn.

Sammanträde och syn hölls den 28 februari 2017 i Tjällmo. Handläggningen i målet skulle fortsätta genom skriftväxling. Fortsatt sammanträde var utsatt till den 31 maj 2017, men detta fick ställas in. Fortsatt sammanträde hölls den 7 juni 2018 i Växjö.

YRKANDEN

Bolaget yrkar att mark- och miljödomstolen ändrar MPD:s beslut enligt följande:

a) Att villkor 4 ges följande utformning:

4. Förslag till slutlig placering av vindkraftverk, väg- och ledningsdragningar, placering av uppläggnings- och uppställningsytor, transformatorstationer med mera ska lämnas till tillsynsmyndigheten för samråd senast tre månader innan anläggningsarbeten påbörjas. Förslaget ska även inbegripa beräkningar som verifierar att 40 dB(A) ekvivalent ljudnivå *vid störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad* samt riktvärden för lågfrekvent buller *inomhus i bostadsrum enligt tabellen nedan*, kan innehållas.

Tersband [Hz]	Ljudnivå, L_{eg} [dB]
31,5	56
40	49
50	43
63	42
80	40
100	38
125	36
160	34
200	32

b) Att kravet på immissionsmätning tas bort ur villkor 5 Buller och att villkoret i övrigt ges följande utformning:

5. Den ekvivalenta ljudnivån från vindkraftanläggningen får utomhus vid *störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad* inte överstiga 40 dB(A). *Som störningskänslig plats räknas uteplats eller en yta på upp till 25 m², som används för t.ex. rekreation, vila eller arbete i direkt anslutning till bostad.*

Den ekvivalenta ljudnivån vid *störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad* ska kontrolleras genom närfältsmätningar och beräkningar. Inom ett år från det att vindkraftanläggningen tagits i drift eller vid den senare tidpunkt som tillsynsmyndigheten bestämmer ska en kontroll av den ekvivalenta ljudnivån utföras. Kontroll ska därefter ske så snart det föreligger förändringar i verksamheten som kan medföra ökade ljudnivåer samt när tillsynsmyndigheten anser att kontroll av ljudnivån är befogad.

c) Att villkor 5 Skuggning ges följande utformning:

5. Rörliga skuggor från vindkraftanläggningen får inte överstiga 8 timmar per år på störningskänslig plats *i direkt anslutning till bostad*. Som störningskänslig plats räknas uteplats eller en yta på *upp till 25 m²*, som används för t.ex. rekreation, vila eller arbete i *direkt anslutning till bostad*.

Kontroll av villkoret ska utföras genom att den faktiska skuggtiden ska *beräknas och/eller mätas* för de bostäder som teoretiskt kan utsättas för rörliga skuggor överstigande 8 timmar per år.

d) Att villkor 8 Fladdermöss *i första hand* undanröjs.

Att i händelse av villkor 8 inte undanröjs *i andra hand* ges följande utformning:

8. För att minska risken för skada på fladdermöss ska vindkraftverk nr 16, 17 och 24 stängas av när medelvindhastigheten under 10 minuter är lägre än 5 m/s vid verkens nav. Detta gäller från solnedgång till soluppgång under perioden fr.o.m. den 30 juli till den 30 september.

e) Att villkor 10 ges följande utformning:

10. När verksamheten i sin helhet eller i någon del upphör ska detta i god tid dessförinnan anmälas till tillsynsmyndigheten. Då verksamheten upphört ska vindkraft-

verken, maskinhus, transformatorer samt annan utrustning tas bort. Eventuella kemiska produkter och farligt avfall ska tas omhand på sådant sätt som tillsynsmyndigheten bestämmer. *Eventuellt* återställande av vägar, kablar och ledningar ska ske i samråd med tillsynsmyndigheten. Verksamheten ska anses som nedlagd om elproduktion inte har bedrivits under ett år eller om giltigt tillstånd inte föreligger. Som nedlagd verksamhet räknas även del av anläggningen, såsom enskilda vindkraftverk, som varaktigt tas ur drift.

f) Att ordet ”minst” tas bort i första meningen rörande ekonomisk säkerhet så att aktuell mening ges följande utformning:

För att säkerställa att de avslutnings- och återställningsåtgärder som kan påkallas i händelse av att verksamheten upphör kan fullgöras, ska en säkerhet på 500 000 kronor per verk ställas.

e) Att nytt villkor angående tjäder införs med följande utformning:

Anläggningsarbeten närmare än en kilometer från tjäderspelplatsen vid Holkebergsmon* och som utförs norr respektive öster om Stiggölstorpsvägen får inte utföras under perioden 1 mars - 30 augusti.

*Koordinater 651 40 95, 52 03 45

Övriga försiktighetsmått i syfte att skydda och gynna förekomsten av tjäder i och i anslutning till vindkraftparken ska bestämmas i samråd med tillsynsmyndigheten och regleras i kontrollprogrammet för verksamheten.

Utöver detta villkor medger bolaget länsstyrelsens yrkande om att utreda en annan kortare anslutningsväg till vindkraftverk nr 16. Bolaget har även gjort ett åtagande beträffande skyddande och gynnande åtgärder för tjäder vid Holkebergsmon. Detta innebär att:

1. I samverkan med markägare avstå omfattande skogsbruksåtgärder inom, på bifogad karta, markerad buffertzons kring den nyfunna lekplatsen vid Holkebergsmon (i den mån den kvarstår), t. ex. begränsningar i hyggesstorlek och liknande, vilka föreslås i Skogsstyrelsens vägledning för hänsyn till fåglar/tjäder.
2. I samverkan med markägare i möjligaste mån verka för vidtagande av nedanstående åtgärderna 3-9, vilka visualiseras på bifogad karta.
3. I riktning västerut från spelplatsen spara en skyddszon för kycklingar och hönor mot Vargmossen, de små våtmarkerna söder om Rinsingsberget och till myren väster om Vargmossen (Skärgölen).
4. I riktning söderut från spelplatsen lämna en skyddszon för kycklingar och hönor mot våtmarken på södra sidan om vägen vid Stiggölstorpet.
5. Tillse att Stiggölen och Västersjön även fortsättningsvis kommer att vara sammanbundna via det vattendrag som går mellan dessa vattenområden.
6. Lämna en skyddszon norrut. Våtmarken norr om observationsplatsen, väster om Holkebergsmon finns därmed tillgänglig för kycklingarna.
7. Spara hänsynsträd inom områdena för punkterna 3 och 6, företrädesvis i form av grupper av tallar, aspar och kjolgranar.
8. I möjligaste mån spara funktionella och flerskiktade kantzoner av skog mot berg och hållmarker.
9. Flytta planerad väg till vindkraftverk nr 16 och 17 så att den kommer så långt från den nypåfunna lekplatsen som möjligt och påverkar så få av de grövre tallarna i området som möjligt.

I andra hand medger bolaget länsstyrelsens yrkande om att ta bort vindkraftverk på så sätt att vindkraftverk nr 17 kan tas bort, och anslutningsvägar till vindkraftverk nr 16 och 19 läggs om samtidigt som uppläggningsytorna för dessa två verk flyttas längre bort från Holkebergsmon jämfört med ursprungligt förslag. Detta innebär att:

1. Uppläggningsyta och tillfartsväg för vindkraftverk nr 19 förläggs från sydväst och ansluter till Pärtorpsvägen. Vägen kommer därmed inte gå igenom det utpekade området för tjäder.

2. Uppläggningsyta och tillfartsväg för vindkraftverk nr 16 förläggs från nordväst från befintlig väg. Bolaget ska återkomma med förslag på exakt sträckning. Marken runt vindkraftverk nr 16 är sannolikt av mindre intresse för tjäder då den är mer steril jämfört med marken vid Holkebergsmon. Här saknas också våtmarker.
3. I och med ovanstående åtgärder skulle ett stort område runt Holkebergsmon fredas från störning av vindkraftverk.
4. Området norr om vindkraftverk nr 17 är redan utmärkt som naturvårdsområde. Tillsammans med det fredade område som skulle uppstå genom att verket tas bort bildas ett stort sammanhängande område med fri öppning österut. Det kommer inte att uppföras några vindkraftverk i denna riktning.
5. Vägen mellan Holkebergsmon och Kofallet behöver då inte utnyttjas.
6. Byggnation och trafik hålls då längs den befintliga Stiggölstorpsvägen.

RÅ m.fl. yrkar att MPD:s beslut undanröjs. De yrkar även att mark- och miljödomstolen håller sammanträde och syn. Vidare yrkar de att om tillstånd ges ska en ekonomisk säkerhet på 750 000 kronor per vindkraftverk ställas, men medger att ordet ”minst” kan tas bort i villkoret. De yrkar även att riktvärdet 35 dB(A) ska innehållas vid störningspunkt, det vill säga bostad, och att kontroll härav ska ske genom immissionsmätningar vid bostäder. Avslutningsvis yrkar de att Länsstyrelsen i Skåne län blir utsedd till tillsynsmyndighet.

IK yrkar i andra hand att vindkraftverk nr 26 och de nya västliga lägena på vindkraftverk nr 13, 14 och 15 förbjuds samt att bullermätningar ska ske i direkt anslutning till hennes fritidsbostad och inte genom närfältsmätningar och beräkningar.

Länsstyrelsens inställning är att vindkraftparken är tillätlig, och att yrkandet om att MPD:s beslut ska undanröjas därför ska avslås.

Länsstyrelsen medger bolagets yrkande avseende att riktvärdena i villkor 4 ska anges i en tabell istället för genom en hänvisning till Folkhälsomyndighetens all-

männa råd. Länsstyrelsen medger bolagets yrkande om ändring vad gäller mätmetod i villkor 5 Buller, men motsätter sig den ändring av villkor 5 Buller som innebär att den ekvivalenta ljudnivån från vindkraftanläggningen inte får överstiga 40 dB(A) vid *störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad*. Länsstyrelsen medger bolagets yrkande avseende villkor 5 Skuggning. Länsstyrelsen motsätter sig både bolagets första- och andrahandsyrkande vad gäller villkor 8 Fladdermöss, men yrkar att en temperatur på över 14 grader läggs till som parameter för avstängning. Länsstyrelsen motsätter sig att villkor 10 ändras på sätt som bolaget yrkat. Länsstyrelsen medger att ordet ”minst” tas bort i första meningen rörande ekonomisk säkerhet. Vad gäller nytt villkor för tjäder medger länsstyrelsen bolagets ursprungliga yrkande, men motsätter sig tillägget ”och som utförs norr respektive öster om Stig-göltorpsvägen”.

Länsstyrelsen yrkar att vindkraftverk nr 17 och 19 samt vägen fram till dessa vindkraftverk bör tas bort. Det bör utredas om det är möjligt att anlägga en annan kortare anslutningsväg fram till vindkraftverk nr 16, och på så sätt minska intrånget på tjäderspelplatsen, i annat fall yrkar länsstyrelsen att även detta vindkraftverk tas bort.

GRUNDER

Bolaget anför till stöd för sin talan i huvudsak följande.

Villkor 4

MPD:s formulering av villkor 4 avseende lågfrekvent buller är otydligt vad gäller vilka riktvärden som tillämpas beroende på när i tiden beräkning görs. Bolaget yrkar därför att det i villkoret föreskrivs vilka riktvärden som ska tillämpas istället för att inkludera en hänvisning till Folkhälsomyndighetens allmänna råd. Bolagets förslag motsvarar den villkorsutformning som accepterats av mark- och miljödomstolen i avgörande den 30 mars 2015 i mål nr M 3123-14. Bolagets förslag motsvarar även de riktvärden som framgår av Folkhälsomyndighetens allmänna råd FoHMFS 2014:13 om buller inomhus.

Villkor 5 Buller

MPD har som bullervillkor såvitt avser begränsningsvärde föreskrivit att ”*Den ekvivalenta ljudnivån från vindkraftsanläggningen får utomhus vid bostäder inte överstiga 40 dB(A).*” Mark- och miljödomstolen har i ovan nämnda avgörande funnit att uttrycket ”*vid bostäder*” är alltför vagt och kan innebära svårigheter för tillsynsmyndigheten att avgöra efterlevnad av villkoret. Ett mer preciserat villkor fastställdes. Målet överklagades dock till mark- och miljööverdomstolen som konstaterade att uttrycket ”*störningskänslig plats*” ger utrymme för tolkning. Bolagets yrkade villkor har sin utgångspunkt i mark- och miljödomstolens dom i mål nr M 3123-14, men har anpassats till mark- och miljööverdomstolens uttalanden i dom från den 19 oktober 2015 i mål M 3674-15.

Det är bolagets skyldighet att se till att begränsningsvärdet i första stycket villkor 5 inte överskrids, därför är det motiverat att det ställs krav på ljudmätningar och beräkningar. Mark- och miljööverdomstolen har i dom den 27 augusti 2014 i mål nr M 9473-13 gjort bedömningen att det tillkommande värdet av immissionsmätningar vid bostäder är tveksamt. Bolaget instämmer i detta och menar att bullervillkoret kan tillgodoses genom närfältsmätningar och beräkningar. Därav bör villkoret ändras så att det tydliggörs att det är den ekvivalenta *ljudnivån i direkt anslutning till bostad* som ska kontrolleras genom närfältsmätningar och beräkningar.

Villkor 5 Skuggning

Vad gäller villkor 5 avseende skuggning har MPD återigen använt uttrycket ”*på störningskänslig plats*” vid bostäder och som definition av vad som avses med störningskänslig plats angett ”*uteplats eller en yta på 25 m², som används för t.ex. rekreation, vila eller arbete, i anslutning till bostäder*”. Bolaget yrkar att skuggvillkoret såvitt avser denna del formuleras på samma sätt som den yrkade utformningen av bullervillkoret.

Det är bolagets skyldighet att se till att skuggnivåerna i villkor 5 inte överskrids, därav krävs villkor om krav på kontroll. Bolaget menar att syftet med skuggvillkoret tillgodoses genom att den faktiska skuggtiden mäts och/eller beräknas för de

bostäder som teoretiskt kan utsättas för rörliga skuggor överstigande 8 timmar per år. Krav på att den faktiska skuggtiden mäts och registreras är följaktligen en åtgärd som är mer ingripande än vad som krävs för att tillgodose syftet med villkoret.

Villkor 8 Fladdermöss

Bolaget har tidigare låtit naturvårdskonsulten Calluna AB (Calluna) utföra naturinventering och fladdermusinventering i det tänkta verksamhetsområdet. Gjorda inventeringar täcker ett större område än det nu tillståndsgivna med hänvisning till MPD:s beslut att bara tillåta 18 av 25 sökta vindkraftverk. MPD:s avslag såvitt gäller vindkraftverk nr 2-7 och 9 innebär att den tidigare nordligaste delen i den planerade vindkraftanläggningen har utgått. Det var också i denna del av anläggningen som förutsättningarna var som störst för att kunna hysa en fladdermusfauna. Bolaget har nu därför låtit Calluna kommentera på villkor 8 i ljuset av konstaterade förhållanden i området såvitt avser fladdermöss.

Med stöd i detta anser bolaget att det saknas skäl att föreskriva villkor i syfte att skydda fladdermusfaunan genom avstängning av vindkraftverk under vissa tider eftersom det inte finns någon plats inom det tillståndsgivna verksamhetsområdet som kan sägas vara artrik ur fladdermusperspektiv eller som är attraktiv för mer krävande arter av fladdermöss. Det har inom det tillståndsgivna området bara har påträffats nordfladdermus och taiga fladdermus, vilka båda är vanliga till mycket vanliga i Sverige och har gynnsam bevarandestatus enligt artskyddsförordningen (2007:845).

Bolaget yrkar därför i första hand att villkor 8 Fladdermöss ska utgå. Om mark- och miljödomstolen inte delar bolagets uppfattning bör villkoret i vart fall ändras enligt bolagets yrkande. Eftersom de faktiska förhållandena i det tillståndsgivna verksamhetsområdet, i det mest långtgående fallet, endast skulle kunna motivera en begränsning av driften till centralt belägna vindkraftverk i anläggningens södra del, det vill säga vindkraftverk nr 16, 17 och 24. Det är visat att den planerade verksamheten inte kommer medföra några risker för fladdermusfaunan på populationsnivå. Det saknas skäl att föreskriva villkor som begränsar driften av vindkraftverken som

skydd för fladdermusfaunan, eller i vart fall att begränsa driften av samtliga vindkraftverk.

Villkor 10

Bolaget har efter undersökning funnit att branschpraxis är att låta jordförlagda elkablar ligga kvar i marken vid upphörande av verksamheten. Bolaget har i ansökan uppgett att ledningssystemet inom parken kommer bestå av jordförlagda kablar. Den åtgärden som enligt elbolagen vidtas vid nedläggning är att kablarnas ändrar tätas så att de inte kan skadas. Därigenom kan kablarna användas på nytt om så skulle bli aktuellt. Gamla kablar grävs bara upp om de innehåller olja eller PCB eller om det anläggs ett nytt kabelsystem precis intill det gamla. Av elbolagens praxis följer att det inte är förenat med miljöpåverkan att låta kablar fria från olja och PCB ligga kvar i marken. Däremot är det förenat med onödigt miljöpåverkan att gräva upp diken med mera för att ta bort kablar om det inte samtidigt finns krav på att ta bort anlagda vägar vilket inte finns i detta fall. Däremot ska återställande av vägar ske i samråd med tillsynsmyndigheten, något som bör gälla även kablar och ledningar.

Ekonomisk säkerhet

En fastställd ekonomisk säkerhet om 500 000 kronor per vindkraftverk är ett skäligt belopp som är förenligt med rådande praxis. Bolagets yrkade formulering innebär att en olämplig otydlighet i villkorsskrivningen undanröjs.

Nytt villkor - Tjäder

Med anledning av förekomsten av tjäder i och anslutning till den planerade vindkraftsparken föreslår bolaget som ett tillägg för skydd och gynnande av tjäder införande av ett nytt villkor i enlighet med yrkandet. Bolaget anför som stöd härför Naturvårdsverkets uppdaterade syntesrapport ”Vindkraftens påverkan på fåglar och fladdermöss”, Rapport 6740 från maj 2017 (Syntesrapporten), och resultaten från den omfattande tjäderutredning som bolaget har låtit Calluna utföra under sommaren 2017. Beträffande Syntesrapporten konstaterar bolaget att såväl mark- och miljödomstolarna som mark- och miljööverdomstolen i flertalet avgöranden refererar

till rapporten och dess föregångare. Se till exempel mark- och miljööverdomstolens dom i mål M 4319-17 av den 18 maj 2018. Rapporten kan därför läggas till grund för prövningen av frågor rörande fåglar och fladdermöss även i förevarande mål.

Av Syntesrapporten följer bland annat att idag görs bedömningen att skyddszoner för spelplatser, och enbart i förhållande till vindkraft, knappast är något som gagnar tjädernas eller orrens bevarandestatus. Istället föreslås ett ökat fokus på bland annat tjädernas livsmiljöer, där spelplatser ingår, även i vindkraftsammanhang. Mot denna bakgrund har mark- och miljööverdomstolens dom av den 21 december 2016 i mål nr M 1413-16 spelat ut sin roll. Åtminstone såvitt avser måttangivna skyddszoner för tjäder och deras betydelse vid tillståndsprövning av vindkraft.

Slutsatsen av Callunas utredning är att det utifrån tillgänglig kunskap saknas skäl att ta bort något av de tillståndsgivna vindkraftverken. Den planerade vindkraftparken bedöms med andra ord inte medföra negativ påverkan på tjäder om etableringen av vindkraftparken genomförs i enlighet med de rekommendationer som följer av Syntesrapporten. Bolaget accepterar att anlägga och driva vindkraftparken i enlighet med sådana rekommendationer på så sätt som framgår av det yrkade nya villkoret samt det förslag till åtgärder som lämnats. Vindkraftetableringen innebär sålunda ett tryggande av att skyddande och gynnande åtgärder för tjäder kan komma att vidtas i området över tid. Bolaget för diskussioner med markägaren Sveaskog AB (Sveaskog) över hur parterna ska kunna samverka avseende de aktuella åtgärderna.

Bolaget anför som komplettering till stöd för sin talan i huvudsak följande.

Miljökonsekvensbeskrivning

Miljökonsekvensbeskrivningens syfte är att identifiera och beskriva de direkta och indirekta effekter som en verksamhet medför. Därför har inte bara de enskilda placeringarna för vart och ett av vindkraftverken undersökts utan hela det beskrivna projektområdet och även dess omgivningar. De utredningar och bedömningar som gjorts är i högsta grad relevanta för prövningen. Det mindre antalet vindkraftverk som av MPD givits tillstånd i jämförelse med ansökan innebär att påverkan på

människors hälsa och miljö har reducerats. Detsamma gäller för parkens ljudutbredning. Bolagets utredningar avseende bland annat naturmiljö, fågelliv och omgivningspåverkan är omfattande och detaljerade och har bilagts till miljökonsekvensbeskrivningen som redovisar resultatet mer översiktligt. Naturvärden i kringliggande skyddade naturvårdsområden såsom Kärnskogsmossen, Biberbergskärren, Bredsjömossen, Lillsjökarret och Trolleflod är samtliga beskrivna i bolagets miljökonsekvensbeskrivning. Ansökan uppfyller de krav som ställs på en ansökan om tillstånd för uppförande och drift av vindkraftparker.

Samråd

Samrådsprocessen har varit mycket omfattande och noggrann. Inför fortsatt samråd hösten 2012 skickade bolaget ut information brevlades till samtliga boende inom en radie av två kilometer från projektområdets yttre gräns. Denna information annonserades också i tidningar samt på bolagets hemsida. Efter detta samråd har inte något vindkraftverk flyttats på så sätt att avståndet till bostads- eller fritidshus blivit mindre. De förändringar som genomfördes under år 2014 till följd av Försvarsmakens synpunkter förväntas bidra till att reducera vindkraftparkens påverkan på människors hälsa och miljö, och något nytt samrådsförfarande bedömdes inte vara nödvändigt. Justeringen offentliggjordes i form av kungörelse i flera dagstidningar och på bolagets hemsida och allmänheten bereddes tillfälle att inkomma med synpunkter.

Lokalisering

Det står en sökande fritt i ett ansökningsmål enligt miljöbalken att framhålla den plats med förslag på alternativa lokaliseringar som den sökande anser lämplig för det tänkta ändamålet. Bolaget har i miljökonsekvensbeskrivningen redogjort för val av plats, och det framgår att den är bättre än alternativa lokaliseringar. Avstånden mellan vindkraftverken i parken är normala. Bolaget framhäver även att MPD har gjort vederbörliga avvägningar mellan enskilda och allmänna intressen.

Angående produktionsberäkningar och utplacering av vindkraftverk har bolaget tagit hänsyn till många faktorer såsom turbulens från vindkraftverk och dess påver-

kan på andra vindkraftverks produktion. Den energifångst som prognosticerats är fullt möjlig att uppnå. Den normalårskorrigerade vindtillgången 7,04 m/s som har uppmätts i området är tillräcklig för att uppnå en acceptabel energiproduktion, och kommer med för platsen väl anpassade turbiner att generera cirka 200 GWh förnybar energi per år. Antalet vindkraftverk har förvisso reducerats i jämförelse med ursprunglig plan, men de har samtidigt ökat i effekt i takt med den snabba tekniska utvecklingen. (från cirka 2 MW per verk till cirka 4 MW per verk). Därmed är den tillståndsgivna vindkraftparkens förväntade effekt i allt väsentligt överensstämmande med den ursprungliga vindkraftparkens dito, vilket möjliggör en bibehållen lönsamhet i projektet.

Stora delar av den planerade vindkraftparken ligger i ett av Energimyndigheten utpekade riksintresse för vindkraft i enlighet med 3 kap. 8 § miljöbalken. Riksintessområdet Hulterna är ett av endast fem utpekade områden i Östergötland. Området är också konstaterat som lämpligt för vindkraft genom tematiskt tillägg till översiktsplanen avseende vindkraft i kommunen. I praxis har mark- och miljööverdomstolen anfört att en aktuell översiktsplan är ett viktigt dokument som har stor betydelse vid lokaliseringsprövningen av vindkraft (se MÖD 2009:4). I fall som det förevarande där det också finns ett tematiskt tillägg avseende vindkraft måste avvägningar gjorda i kommunens fysiska planering av området vara avgörande.

Marken och landskapet inom projektområdet är sedan lång tid tillbaka starkt påverkad av skogsbruket som bedrivs i Sveaskogs regi. Området är genomskuret av vägar och utgörs växelvis av kalhyggen och återplanterad och uppvuxen skog i olika stadier. Inget tillstånd inom projektområdet är konstant. De områden som idag utgörs av kalhygge kommer efter ett antal år vara bevuxet med nyplanterad barrskog, och den uppväxta skog som idag står hög kommer när den är mogen att avverkas åter ge plats åt nya plantor. Den ständiga förändringen inom området leder till ständigt förändrade förutsättningar och livsbetingelser för olika arter såväl växter som djur.

För att minimera behovet av anlagd yta har planeringen gjorts på så sätt att väg fram till vindkraftverk sammanfaller med uppläggsyta. Samtliga ytor som kommer att

ianspråkats för vindkraftparken är inventerade både vad avser natur och kulturvärden och dess placeringar har anpassats därefter. Därtill har även kringliggande ytor inventerats vilket möjliggör justeringar av både verksplatser och vägdragningar för det fall det skulle vara nödvändigt. Varje etableringsplats kommer att bestå av en hårdgjord yta om cirka 2 000 m². Trädfri yta kan vara något större, men här behöver inte marken beredas utan kan återplanteras efter avverkning. Det blir enbart fråga om nyanläggning av mindre vägavsnitt i tillägg till det redan omfattande vägnätet i området. Vägarnas bredd kommer att vara cirka fem meter.

Landskapsbild

Anläggande av vindkraftverk innebär ofrånkomligen en påverkan i landskapet. Denna påverkan måste ses i ljuset av att förändring av landskapsbilden är ett led i samhällets utveckling. I detta fall ett led i den energipolitiska utvecklingen mot ett hållbart samhälle. Bolaget har noggrant utrett vindkraftparkens påverkan i landskapet, och anpassat sin utredning varefter parkens utformning har reviderats. Sammantaget bedömdes konsekvensen för landskapsbilden såvitt avser den ursprungliga layouten om 25 stycken vindkraftverk bli måttligt negativ. Förhållandet att de sju vindkraftverken i norr har utgått till följd av MPD:s beslut innebär att vindkraftparkens påverkan på landskapsbilden har minskat.

Vindkraftparken ligger i ett område som kommunen i det tematiska tillägget till översiktsplanen avseende vindkraft benämner som skogsbygd, och som normalt har större tålighet för vindkraft än slättbygden. Enligt det tematiska tillägget sammanfaller inte området med några av kommunen utpekade motstående intressen. Som ett komplement till det tematiska tillägget har en kommunövergripande landskapsanalys tagits fram år 2011. Även här anses landskapet kring området Hultema som tåligt för vindkraft. Sammantaget gör bolaget bedömningen att vindkraftetableringen inte kommer att innebära någon oacceptabel skada på landskapsbilden. I vart fall kommer inte vindkraftparken medföra någon påverkan på landskapsbilden som normalt inte kan tålas.

Ljusstörning

Hinderbelysningen kommer att utformas i enlighet med Transportstyrelsens anvisningar utan inflytande från bolaget. Hinderbelysningen kommer att förses med avskärmning så att ljusets huvudlob träffar marken på ett stort avstånd från vindkraftparken. Det kommer därmed inte uppstå någon upplysningseffekt på marken. Risken för störningar är mycket begränsad.

Skuggning

Skuggberäkningen för vindkraftparken är utförd enligt ”sannolik princip” och visar periodisk skuggpåverkan från 16 stycken vindkraftverk med rotordiameter om 117 meter och en totalhöjd om 179 meter samt två vindkraftverk med en rotordiameter om 117 meter och totalhöjd om 150 meter. Förutsättningarna för beräkningarna är baserade på och följer riktlinjerna i Boverkets vindkraftshandbok för planering av vindkraftverk på land och i kustnära vattenområden. Där framgår att skuggeffekten på en störningskänslig plats bör vara högst 8 timmar per år och 30 minuter per dag. Det av MPD föreskrivna begränsningsvärdet i villkor 5 är begränsat till högst 8 timmar per år vilket också är det begränsningsvärde som råder för vindkraftparker enligt gällande praxis. Skulle det mot förmodan efter installationen av vindkraftverken visa sig att föreskrivet begränsningsvärde inte kan innehållas kommer berörda vindkraftverk att förses med skuggautomatik.

Buller

Bolagets bullerberäkningar är utförda i enlighet med vedertagna metoder. Beräkningarna visar att en ekvivalent ljudnivå om 40 dB(A) innehålls med god marginal. Beräkningarna är baserade på ett värsta fall där ingen hänsyn tas till markdämpning och beräkningen sker utifrån antagandet att det alltid blåser från vindkraftverken mot det ljudkänsligaste området. Dessutom läggs en säkerhetsmarginal om 1-1,5 dB(A) på det garanterade källjudet. Angående infraljud visar Naturvårdsverkets syntesrapport ”Vindkraftens påverkan på människors intressen”, Rapport 6497 från maj 2012, att de nivåer som genereras från vindkraftverk har nivåer långt under svenska riktvärden. Det är ovanligt att moderna vindkraftverk genererar hörbara toner.

Området för den planerade vindkraftparken utgörs av produktionsskog präglad av ett modernt skogsbruk. Genom området löper en 400 kV luftledning med tillhörande ledningsgata. Över området och i områdets närhet sker utbildning av helikopterpiloter. Genom området skär i öst-västlig led en asfalterad och relativt trafikerad väg mellan Kristinefors och Tybble. Området inom och runt vindkraftparken är därför inte ett område där tystnaden utgör en särskild kvalitet.

Mark- och miljööverdomstolen har fastställt att bullervillkor under vissa omständigheter bör bestämmas till lägre nivå än 40 dB(A) om det berörda området är utpekad som tyst område i den översiktsplan som gäller för området (se MÖD 2014:36). Den planerade vindkraftparken är inte lokaliserad inom ett utpekad tyst område. Kommunen har i det tematiska tillägget till översiktsplanen avseende vindkraft anggett att begränsningsvärdet 40 dB(A) för buller från vindkraftverk ska gälla vid bostäder.

Bolaget konstaterar att särskild hänsyn på grund av vindskyddat läge aldrig har tillämpats för någon vindkraftpark i Sverige. Baserat på en egen översiktlig bedömning för lågt bakgrundsljud som bolaget låtit genomföra föreligger inte skäl att avvika från denna praxis eftersom risken för lågt bakgrundsljud på grund av vindskyddat läge bedöms vara liten för den planerade vindkraftparken.

Enligt Akustikkonsulten i Sverige AB följer bolagets hantering av ljudfrågor vedertagen praxis, och bolaget har tekniska och faktiska möjligheter innehålla förskrivet begränsningsvärde avseende ljud på 40 dB(A). Det saknas i förevarande mål anledning att göra någon annan bedömning rörande amplitudmodulerat ljud än den som mark- och miljööverdomstolen har gjort i dom från den 2 mars 2016 i mål nr M 1067-15. Det saknas med andra ord skäl att ändra det föreskrivna begränsningsvärdet om 40 dB(A).

Fåglar

Av bolagets fågelutredningar följer att ansökan innehåller de uppgifter som krävs för att artskyddsförordningen ska vara uppfylld. Anlitad expertis genom naturvårds-

konsulten Calluna har befunnit sig i området cirka 220 timmar varav cirka 100 timmar har innefattat studier av fågellivet enbart. Bolagets utredningar ger vid handen att området för vindkraftparken är att betrakta som oviktigt som rastlokal för fåglar. De visar också att risken för fågelkollisioner i det aktuella området bedöms vara relativt begränsad.

Det följer därutöver av bolagets utredningar att andra fågelarter, inklusive till exempel orre, tjäder och fiskgjuse, som förekommer i områden kring vindkraftparken inte kommer att påverkas vad gäller gynnsam bevarandestatus på populationsnivå. Bolaget har sålunda visat att vindkraftparken låter sig förenas med fågellivet i området, och att vindkraftverkens påverkan på rovfågel förväntas bli liten samt att parken inte kan anses medföra någon väsentlig risk för fåglar på populationsnivå.

Örn

Av Syntesrapporten följer att örnars flyghöjder har visat sig i genomsnitt högre inom och i anslutning till vindkraftparker än utanför sådana. Följaktligen är kungsörnar utifrån rådande kunskapsläge mindre benägna att kollidera med vindkraftverk. Beträffande skyddsavstånd för kungsörn i södra Sverige vidhålls i rapporten ett avstånd om två-tre kilometer från bo, inklusive kända alternativbon. Närmsta kända häckningsplats är i det här fallet belägen cirka 20 kilometer nordost om den planerade vindkraftparken, och utgör sålunda inget hinder.

Bolaget har vid två tillfällen under februari månad 2017 upptäckt åtlar inom och i direkt anslutning till vindkraftparken. Den första åteln upptäcktes den 15 februari 2017, och den andra större åteln upptäcktes den 27 februari 2017 dagen innan sammanträde och syn i målet. Denna andra åtel besöktes i samband med synen. På platsen fanns vid tillfället ett älgkadaver placerad på en hög sten cirka 200 meter ute på ett kalhygge strax öster om platsen för vindkraftverk nr 10. På samma plats påträffades rester av get, vildsvin och minst två ytterligare älgar. Platsen har med andra ord använts för åtling över tid.

Bolaget anser därmed i likhet med av bolaget anlita sakkunnig att sentida örnobservationer i området i samband med åtling helt saknar betydelse i sammanhanget, då de inte beskriver naturgivna förutsättningar. Det är bolagets uppfattning att när åtlingen har upphört kommer rovfågelförekomsten i området att återgå till de naturgivna förhållanden som rådde när bolaget inventerade området under år 2012 och 2015. Då noterades till exempel ingen observation av kungsörn i området. Denna inställning stöds av fågelsakkunnigs utredning och kommentarer.

En kompletterande örninventering i vindkraftområdet har utförts under mars 2017. Bolaget konstaterar att effekterna av åtlingen i området har avtagit. En enstaka observation gjordes av kungsörn i vindkraftparken, över ena hygget där åtel påträffats. I övrigt observerades inte några örnar över vindkraftparken eller i dess direkta närhet. De observationer som gjordes avser fåglar som rörde sig i landskapet norr och öster om vindkraftparken på ett avstånd om minst tre kilometer. Dessa fåglar försvann i nordostlig riktning mot den kända häckningsplatsen. Det finns inte något som tyder på att det finns häckande örnar i eller i anslutning till vindkraftparken.

Tjäder

Holkebergsmon besöktes i samband med bolagets fågelinventering år 2012. Då påträffades inte någon tjäderspelplats. Spelplatsen har alltså tillkommit senare. Omständigheterna pekar på att det inte är en spelplats som har använts under någon längre tid. Det kan inte uteslutas att spelplatsen är temporär. Bolaget påminner om mark- och miljööverdomstolens resonemang kring fortplantningsområden och viloplats i domen av den 3 februari 2016 i mål nr M 2114-15. I domen anförs att om inte ett regelbundet användande kan fastställas, är fortplantningsområdet eller viloplatsen inte skyddad enligt 4 § artskyddsförordningen.

Enligt bolagets uppfattning beror den förekomst som nu har centrerats till Holkebergsmon sannolikt på att tjäder i området har tvingats att flytta på grund av stora avverkningar söder om den nyfunna spelplatsen. Det är inte ovanligt att tjäder flyttar och nya lekar uppstår i områden som är föremål för ett pågående modernt skogsbruk. Med detta i åtanke kan det på goda grunder antas att tjäderförekomsten på

platsen kommer att på nytt flytta till andra platser i området i takt med att skogsbruket förändrar omgivningen.

Som tidigare har redovisats i målet är all skog i och kring Holkebergsmon planerad för gallring enligt Sveaskogs skogsdata. Därmed uppstår fråga huruvida det finns andra platser inom området som har högre kvaliteter som fortplantningsområden för tjäder samt huruvida området kontinuerliga ekologiska funktion kan upprätthållas trots en etablering av den planerade vindkraftparken (jfr mark- och miljödomstolens dom av den 17 oktober 2017 i mål nr M 5370-16).

Bolagets kartläggning av området för den planerade vindkraftparken och därtill angränsande områden visar att det finns tjädermarker med högre kvaliteter norr om området för den tillståndsgivna vindkraftparken. Det är troligt att anta att tjäder, vartefter skogsbruket fortgår kommer att förflytta sig vidare i nordlig riktning. Holkebergsmons kvaliteter som fortplantningsområde för tjäder får anses vara begränsat i jämförelse med de högkvalitativa miljöer för tjäder som finns norr om den planerade vindkraftparken.

Bolaget ser en ändring i praxis i sentida domar från mark- och miljödomstolen, i att se mer till tjädernas livsmiljö i stort och att en kontinuerlig ekologisk funktion bibehålls. Se till exempel mark- och miljödomstolens mål nr M 2506-15 med dom av den 19 januari 2018, och mål nr M 5370-16 med dom av den 17 oktober 2017. Bolaget anser att det från dessa domar följer att åtgärder som vindkraft och skogsbruk som kan komma att påverka tjädernas livsmiljöer tillåts förutsatt att tillräcklig hänsyn tas.

Genom den föreslagna hänsynen till tjäder har bolaget visat att den valda platsen är lämplig för uppförande och drift av den planerade vindkraftparken även med beaktande av tjäderförekomsten i området. Förslaget utgör ett sådant hänsynstagande till tjäder som innebär att en vindkraftetablering kan ske i området utan att åtgärderna strider mot artskyddsförordningen. Det är bolagets uppfattning att förutsättningarna för tjäder på sikt kommer att bli bättre om det vid skogsskötseln tas hänsyn till tjä-

der. Genom föreslagna hänsynsåtgärder kommer den planerade vindkraftparken bidra till att det vid framtida skogsskötsel tas hänsyn till tjäder i området.

Angående tveksamheter inför bolagets hänsynsåtgärder vad gäller tjäder eftersom bolaget inte har visat sig ha rådighet över skötseln av skogen inom projektområdet under verksamhetens hela tillståndstid, anför bolaget att diskussioner alltså förs med Sveaskog över hur parterna ska kunna samverka avseende de aktuella hänsynsåtgärderna. Förhållandet att bolaget måste samverka med markägaren kommer vidare att vara en del av det allmänna villkoret och eventuellt också ingå som en del i det framtida kontrollprogrammet för vindkraftparken.

Frågan om de åtaganden som bolaget gör måste naturligtvis manifesteras i avtal med Sveaskog för att kunna ges tyngd. Bolaget kan inte ingå sådant avtal innan lagkraftvunnet tillstånd föreligger, men anser sig sen med ett avtal ha goda förutsättningar att verka för och driva på att det vidtas skyddande och gynnande åtgärder för tjäder i området. Bolaget kan dock inte lastas för om Sveaskog skulle vidta åtgärder som inte är förenliga med gällande regler vid utförande av skogsbruksåtgärder.

Bolaget betraktar Åbjörnsson m.fl.:s påstående om en stor spelplats i anslutning till vindkraftverk nr 12 som ett mindre sannolikt påstående lämnat av privatpersoner utan ornitologisk sakkunskap. Möjligen kan tuppår på grund av det moderna skogsbrukets i området ha förflyttat sig från Holkebergsmon. Påståendet om tjäderförekomst vid vindkraftverk nr 12 kan sålunda bara tas till ytterligare intäkt för att det aktuella området hyser en relativt god tjäderförekomst och att lämpliga miljöer för tjäder i området är sammanlänkade på ett sätt som medför att tjädrarna kan förflytta sig i landskapet.

RÅ m.fl. anför till stöd för sin talan huvudsak följande.

Kommunens tillstyrkande

Miljöbalken kräver jämlikt 16 kap. 4 § att tillstånd till en anläggning för vindkraft endast får ges om den kommun där anläggningen avses att uppföras har tillstyrkt

det. Kommunen har tillstyrkt att tillstånd för föreslagen etablering ges, under förutsättning att plan- och miljönämndens yttrande och kommunens riktlinjer i det tematiska tillägget till översiktsplanen beaktas. RÅ m.fl. menar att eftersom tillstyrkan är villkorad och villkoren inte kan uppfyllas är kommunbeslutet som förutsättning i miljöprövningsärendet ogiltigt samt att MPD till följd härav varit förhindrad att lämna tillstånd.

Tillsynsmyndighet

Länsstyrelsen har utsett kommunen som tillsynsmyndighet. Efter delegation från kommunen är plan- och miljönämnden tillsynsmyndighet. I ett så komplext och omfattande ärende med riksintresse borde inte en lokal myndighet som varit involverad som remissorgan för kommunen i MPD:s handläggning få fatta myndighetsbeslut. Detta av rättssäkerhetsskäl eftersom många frågor i ärendet har överlåtit till bolaget självt att bestämma i samråd med tillsynsmyndigheten. Tillsynsjävsförhållande föreligger och därför yrkas att Länsstyrelsen i Skåne län ska utses vara tillsynsmyndighet om och när sådan skall beslutas.

Tillståndets giltighetstid

Bolaget har begärt och fått miljötillstånd som gäller i 35 år från lagakraftvunnet beslut. Erfarenheten har visat att den ekonomiska livslängden för vindkraftverk är 12-15 år och den fysiska livslängden max 20 år. Sannolikt har under denna tid så mycket hänt på teknikutvecklingsfronten att ny teknik kräver totala omtag under idag okända förutsättningar. En rimlig giltighetstid är istället 20 år. Därefter kan ansökas om förlängt eller nytt miljötillstånd med då gällande förutsättningar. Det är inte lämpligt att utsträcka giltighetstiden för verksamhet som kommer att förstöra miljön till tid som även kommer att beröra en ny generations livsbetingelser.

Miljökonsekvensbeskrivningen

Ansökan är med anledning av tillägg och förändringar inte så entydig och överblickbar som förutsätts i miljöbalken och förvaltningsrättsligt. Utredningar och bedömningsunderlag har blivit inaktuella, och de uppdaterade tilläggen är alltför styvmoderliga för att beslut ska kunna tas i ett så avgörande ärende. Utredningarna

är också alltför schablonartade och översiktliga för att ge saklig vägledning. Bris-terna har omöjliggjort en samlad helhetsbedömning av miljökonsekvenserna.

MPD har inte följt förordningen (2011:1237) om miljöprövningsdelegationer, genom att inte tillräckligt berett ärendet i dess slutliga utformning. Med tanke på de omfattande förändrade förutsättningarna borde ärendet ha handlagts som ett helt nytt ärende och en ny miljökonsekvensbeskrivning begärts in. MPD har också underlåtit att ta i beaktande en helhetssyn i enlighet med 16 kap. 7 § miljöbalken.

Hela området är ett unikt, höglänt, kuperat, stort och orört skogsnaturområde. Området innefattar ett stort antal småsjöar, gölar och mossar samt den omtyckta vandringsleden Skönnarboleden. Områdets betydelse för rekreation och friluftsliv för närboende och turister är underskattad. Tre nära projektområdet befintliga mossar, Kärnskogsmossen, Bredsjösmossen och Trolleflod med tillhörande vandringsleder, är Natura 2000-områden. Kärnskogsmossen med omnejd är känt för sin rika fågelfauna och är utpekad enligt både EU:s fågel- och habitatdirektiv samt ingår i myrskyddsplan för Sverige.

När en stor vindkraftsetablering planeras i arealmässigt stor, känslig och skyddsvärd natur borde 3 kap. 2 § miljöbalken ha beaktats. Riskerna för dessa skyddsvärda områden och dess fågelliv har inte utretts tillräckligt. Miljöbedömningarna utmynnar ofta i ”måttligt negativa effekter”. I det enskilda fallet skulle möjligen en negativ effekt kunna tolereras, men sammantaget blir de negativa miljöeffekterna så tydliga att de inte kan tillåtas enligt miljöbalken.

Hänvisning till kommande underställning av ärendet till tillsynsmyndigheten för prövning av ett flertal och för ärendet väsentliga beslutskriterier är inte rättssäkert. Miljöprövning enligt miljöbalken skall göras av MPD och inte av tillsynsmyndigheten. Myndighetsutövning skall handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts. Det innebär att frågor av stor och avgörande vikt i ett beslutsärende inte kan delegeras. Kontrollprogram saknas för

anläggningsarbetena och borde ha upprättats och godkänts före tillståndsgivningen. Det saknas även program för efterkontroll.

Beträffande säkerhet bör beloppet vara 750 000 kronor per verk om tillstånd ges. RÅ m.fl. medger att ordet ”minst” i så fall tas bort i villkoret framför det belopp som beslutas. Återställandet efter upphörd verksamhet bör ske rent fy-siskt till en nollnivå, då enbart ett övertäckande av fundament inte är en fullgod åtgärd.

Samråd

Samrådet omfattade enbart området till två kilometers radie från exploateringsområdet. Alltså hade många berörda inte vetskap om den tilltänkta vindkraftsutbyggnaden förrän på ett försent stadium. Samråd enligt 6 kap. 4 § miljöbalken kan inte anses ha skett med de enskilda som kan antas bli särskilt berörda.

Lokalisering

Val av plats förutsätter acceptabla vindförhållanden samt minimal negativ miljöpåverkan. Det finns bättre lämpade platser, men bolaget nämner bara platser i närområdet som alternativ. RÅ m.fl. anser till exempel att havsbaserad vindkraft utgör ett bättre alternativ. Bolaget tycks också ha flyttat och trängt ihop vindkraftverken i området i den förnyade ansökan, så de står för nära både varandra och landsvägen. Det kan ifrågasättas om bolaget på den valda platsen kan uppnå den energifångst som prognostiserats. Det borde ha gjorts en avvägning mellan energifångsten och miljöförstöringen.

Hela projektområdet har inte den vindtillgång, 7,2 m/s på 100 meters höjd över marken, som riksintresse för vindbruk föreskriver för landbaserad vindkraft. Ungefär halva projektområdet och 5 av 18 stycken vindkraftverk ligger utanför området för riksintresse för vindbruk. Dessutom måste två vindkraftverk uppföras till en lägre höjd på grund av synpunkter från Försvarmakten. Vid bolagets mätning med eget program ligger medelvindshastigheten på omkring 7,04 m/s (normalårskorrige-

rat) på 120 meters höjd. Vindparken kan med givet tillstånd inte producera 200 GWh utan troligen knappt 150 GWh.

Det tematiska tillägget till kommunens översiktsplan från år 2010 är till sin natur översiktligt och tar upp olika förutsättningar för vindkraftsetablering. Kommunens naturvårdsprogram beskrivs omfatta en mängd natur- och kulturmiljöer med stor variation. Vidare beskrivs den långsiktiga strategin avseende bevarande och utveckling av befintliga naturvärden. Det står att vid tillståndsprövningar bör kommunens naturvårdsprogram tillämpas jämte det tematiska tillägget.

Under år 2011 utfördes en kommunövergripande landskapsanalys som ett komplement till den tidigare vindkraftplanen. Man indelade landskapet i olika karaktärer utifrån sin särart, känslighet och upplevelsevärden. Utifrån dessa karaktärer utformades riktlinjer för diskussioner och ställningstaganden som rör etablering av vindkraft. En storskalig vindkraftsetablering i området strider mot både vindkraftplanen och landskapsanalysen, och går med sina konsekvenser tvärs emot att den inte får påverka natur- eller friluftsvärdena.

Bolagets bedömning att vindkraftanläggningens påverkan på landskapet är liten negativ och ofrånkomlig samt inte ger någon oacceptabel skada är felaktig. Terrängen i projektområdet skulle bli oerhört sargad. Den till tillståndsbeslutet och som integrerad del i beslutet fogade kartan över vindkraftverkspositioner med angivande av verkskoordinater är vilseledande. Etableringsplatser och upplagsplatser kan inte utan omfattande miljöförstöring byggas i enlighet med av MPD godkänd placering. Vidare synes kartan inte återspegla det verkliga behovet av om- och nybyggnader av vägar.

Vindkraftetableringen skulle vidare innebära begränsningar i sakägarnas förfoganderätt över sina egendomar på grund av såväl fysiskt- som livskvalitetsintrång med både visuella- och ljudstörningar. Omgivningens attraktivitet som naturområde med goda möjligheter för naturupplevelser och fritidsaktiviteter i ett stort orört område skulle bli kraftigt begränsat. I handlingsplan för friluftsliv, Motala kommun år 2013,

framhålls under friluftsområden i Tjällmo fyra utvalda områden. För samtliga dessa friluftsområden gäller som förutsättning för bibehållet friluftsvärde bland annat "Att vägar, industrier eller andra exploateringsföretag inte förläggs till området eller så nära att allvarliga störningar uppstår".

Landskapsbild

RÅ m.fl. håller inte med om uttalandet att en vindkraftetablering inte kommer att innebära någon oacceptabel skada på landskapsbilden, och i vart fall inte kommer att medföra någon påverkan på densamma som normalt inte kan tålas. Kommunen har i sitt tematiska tillägg till översiktsplanen beträffande vindkraft bland annat lagt stor vikt på landskapsbilden och uttalat att vindkraftens påverkan på landskapet fordrar kvalificerad bedömning. I detta hänseende har MPD gått emot kommunens bedömning.

Bolagets använda metod för fotomontage återspeglar inte ögats faktiska upplevelse av vad som visats. Den metod RÅ m.fl. använt är med 100 mm brännvidd på objektiv. Den är rättvisande med vad ögat uppfattar, vilket blev helt uppenbart vid en jämförelse av parternas bildmontage från Tjällmo kyrka vid synen den 28 februari 2017. Bolagets fotomontage är inte rättvisande utan visar väsentligt mindre påverkan på landskapsbilden än i verkligheten, och skall därför inte beaktas i ärendet.

Ljusstörning

Ett intetsägande och oprecist villkor i tillståndsbeslutet är att "Hinderbelysningen ska om möjligt avskämmas och ljusintensiteten reduceras så mycket som gällande lagstiftning medger." Detta är en viktig fråga som berör boende inom flera mils radie eftersom vindkraftverken i sig själva är höga och avses placeras i ett höglänt område nära 200 meter över havsytan och högt över omgivande terräng. Konsekvenserna för omgivningen av hinderbelysningen är att den blir kraftigt och besvärande synlig för alla närbelägna samhällen.

Buller

Det har under lång tid utvecklats en praxis att mäta och acceptera vissa bullernivåer. Denna praxis, som gäller både bullernivåer och förutsättningarna för mätning härav, är numera förlegad. Bedömningar av verklighetsförutsättningar i olika projektområden har blivit mera mångfacetterad efter forskning på bullerområdet och med beaktande av den tekniska utvecklingen som gått mot gigantiska vindkraftverk placerade på höjder högt över omgivande terräng.

Energimyndigheten och Naturvårdsverket har, efter MPD:s tillståndsbeslut till projektet, gett ut nya riktlinjer för ljud från vindkraftverk. De nya riktlinjerna ger vid handen att lokala förhållanden, markbeskaffenhet, väderförhållanden, vindskyddat läge, lågfrekvent amplitudmodulerat ljud samt andra ljudutbredningsförutsättningar med mera måste beaktas. Riktlinjerna innebär sänkta högstanivåer för ljudbuller. Tidigare praxis på 40 dB(A) har sänkts till 35 dB(A) i skyddat läge, och med ytterligare 5 dB(A) om amplitudmodulerat ljud kan förekomma.

I projektområdet ligger två vindkraftverk 178 meter över havet. Tillkommer vindkraftverkshöjden 186 meter blir högsta höjd 364 meter att jämföra till exempel med närliggande större sjö, Annsjön, som ligger 78 meter över havet. Alltså en höjdskillnad på nära 300 meter. Den alltför täta och koncentrerade placeringen av vindkraftverk skapar inte bara kumulativt buller utan minskar även möjlig energiproduktion. De mycket höga vindkraftverken med mycket långa rotorblad kommer sannolikt att ge ett störande lågfrekvent amplitudmodulerat ljud som på grund av sin låga frekvens kommer att störa på stort avstånd.

Bertil Persson Betongteknik AB (Betongteknik) har efter granskning av miljötillståndet för vindparken framfört faktaunderlag och gjort allsidiga bedömningar av buller och flera andra områden i miljöprövningen. Dessa visar så stora brister i miljökonsekvensbeskrivningen att MPD inte borde vare sig godkänt ansökningshandlingarna eller gett miljötillstånd. Bedömningar av vindmätningar som utförts visar att närliggande bostäder har vindskyddat läge. Detta innebär att i projektet beräk-

nade och godkända bullervärden liksom konsekvenserna för omgivningen av varsel-
ljus och hinderbelysning inte kan gälla.

Bolagets yttrande om att området inte är ett tyst område är felaktigt. Kraftledningen
som funnits i många år är ohörbar. Helikopterflygning förekommer korta stunder
men påverkar inte helhetsintrycket. Den nämnda asfalterade vägen mellan Kristine-
fors och Tybble är inte en trafikerad genomfartsväg utan en ringa trafikerad väg
som huvudsakligen används av befolkningen i närområdet, skogsbruket, jaktarren-
datorer samt besökande till vildmarksområdet och Natura 2000-området. Turister
och närboende kan intyga att tystnaden är en särskild kvalitet i området.

Mark- och miljödomstolarna har såvitt framgår av beslut accepterat förhandsberäk-
ningar med schablongivna förutsättningar. Domstolarna har därför i besluten krävt
efterkontroll för att utlovade gränsvärden skall innehållas. Mätmetodiken har i flera
fall lett till problem. Verkligheten i den enskilda situationen har visat att avvikelser-
na från schablonförutsättningarna, till exempel markråhet, väderleksförhållanden,
skyddat läge, amplitudmodulerat ljud, givit resultat som inte kunnat kompenseras
med mode-nedställningar. Som yttersta åtgärd synes inte ha funnits annat än att an-
tingen helt eller temporärt avstänga vindkraftverk.

Företaget Betongteknik har i sina beräkningar försökt beakta de verkliga förhållan-
dena som råder i det enskilda fallet som typ av vindkraftverk, energiproduktion och
givna platsförutsättningar med mera. Denna beräkningsmetod avser att visa det fak-
tiska utfallet vid efterhandsberäkningar. På så sätt kan man undvika onödig natur-
och miljöförstörelse samt resursslöseri i form av felinvesteringar med för låg ener-
giproduktion i förhållande till uppsatt mål.

Fåglar

Projektområdet har stor förekomst av artskyddade fåglar. RÅ m.fl. har gjort
omfattande sammanställningar av observationer av örn och andra artskyddade
fåglar i projektområdet och dess nära omnejd. De har bland annat gjort dagliga ob-
servationer av kungs- och havsörnar. Projektområdet är också överflygningsområde

för sträck av även andra artskyddade fåglar. Dessutom finns i närområdet spelplatser för såväl tjäder som orre. Länsstyrelsen har i remiss till MPD framhållit att området mellan Tjällmo och gränsen mot Örebro län är bland det mest frekventa området för kungsörn i Östergötland.

Naturvårdskonsulten Pro Natura har anlåtats för att utvärdera sammanställningarna och konsekvenserna för artskyddet. Bolagets utredning om örnforekomst i området bedöms som oprofessionell. I rapporten konstateras att kungsörn med sin goda syn borde kunna undvika hinder. Verkligheten har snarare visat att rovfåglar ofta kolliderar med vidkraftanläggningar. Föreningen Kungsörn Sverige har bedömt bolagets utredning som ofullständig på grund av fel metodik och val av tidpunkt. Sammantaget med alla observationer och data från olika källor är Callunas rapport missvisande.

Örn

RÅ m.fl. har efter många års örnobservationer framfört uppfattning att förekomsten av örn i området med omnejd ökat med tiden. En anledning kan vara de goda jaktförutsättningarna för örn i det tysta området med under senare år nyanlagda stora hyggen med öppna ytor i den kuperade terrängen i projektområdet och dess omgivning samt med de många befintliga småsjöarna och gölarna i de rikligt förekommande myrmarkerna.

Bolaget åberopar att viss utfordring i naturen medfört närvaro av kungsörn, men att denna närvaro upphör då utfordringen avslutats. RÅ m.fl. har dock även efter denna tidpunkt gjort många örnobservationer i områdets närhet, vilket motsäger bolagets resonemang om icke naturgivna förhållanden. Enligt reglerande myndigheter är syftet med att lämna slaktrester i skogen att rovdjur skall få tillgång till dessa enligt naturens ordning. Det går inte att på konstgjord väg locka fram kungsörn som inte finns naturligt i området. En häckningsplats är identifierad cirka 20 kilometer från exploateringsområdet. Kungsörn rör sig med lätthet över större områden. Det kontinuerliga iakttagelser som gjorts vittnar om att kungsörn har ett habitat inom vindparkens exploateringsområde. Huruvida det finns någon häck-

ningsplats för havsörn i området har inte diskuterats. Havsörn har dock regelmässigt under många år observerats och setts både spel- och sträckflyga därstädes av närboende, jägare och besökande. Området är således habitat även för havsörn.

RÅ m.fl. har rapporterat och koordinatmeddelat två nedhuggna örn-boträd på Sveaskogs mark i närheten av projektområdet. Örnar har vanligtvis flera alternativa boträd. Den stora örnförekomsten indikerar att örnarna sannolikt har tagit nya boplatser i området som ersättning för de sedan länge befintliga och dokumenterade örnbona som i relativ närtid utan ingripande av markägaren tillåtits nedhuggas. En etablering av en vindkraftpark kommer med visshet att allvarligt att skada arten kungsörn.

Tjäder

Den återopade Syntesrapporten är en rapport från Vindval, som är ett kunskapsprogram med forskning om vindkraftens påverkan på människor, natur och miljö. Programmet är ett samarbete mellan Energimyndigheten och Naturvårdsverket. Bolaget hänvisar felaktigt till "Naturvårdsverkets uppdaterade syntesrapport" och Calluna refererar felaktigt till "Vindvals rekommendationer". Vindval skriver inga rekommendationer, utan deras roll i processen är i första hand att med hjälp av Energi-myndigheten och Naturvårdsverket finansiera och distribuera densamma. Detta enligt muntligt erhållen uppgift från personal på Naturvårdsverket.

I förordet till Syntesrapporten skriver Vindval: "Författarna svarar för eventuella slutsatser och rekommendationer". På rapportens sista sida skriver Vindval: "Rapporten uttrycker nödvändigtvis inte Naturvårdsverkets ställningstagande. Författarna svarar själva för innehållet och anges vid referens till rapporten". Som synes friskriver sig Vindval från slutsatser och rekommendationer och Naturvårdsverket friskriver sig från hela rapporten. Rapporten uttrycker således författarnas personliga urval av citerade forskningsrapporter samt deras personliga åsikter gällande slutsatser och rekommendationer.

Bolaget har med hjälp av Syntesrapporten dragit slutsatsen att mark- och miljödomstolens dom av den 21 december 2016 i mål M 1413-16 spelat ut sin roll. Rapporten föreslår dock inte ett avståndstagande från eller begränsning av skyddszon för tjäder utan snarare ett ökat fokus på tjäders livsmiljöer och en utvidgning av skyddszonens behovet. I rapporten står det: "Vi gör idag bedömningen att skydds-zoner för enbart spelplatser, och enbart i förhållande till vindkraft, knappast är något som gagnar tjäders och orrens bevarandestatus. I stället föreslår vi ökat fokus på de här arternas livsmiljöer, där spelplatser ingår, även i vindkraftssammanhang."

Calluna har gjort följande beskrivning: "Området utgörs av mjukt kuperad brukad skogsmark med tallskog. Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd konstaterade också att det fanns spillning i omkringliggande miljöer och att iakttagelserna, i deras inventering som antyder att tjäder kan förekomma utspridda på flera platser i det omkringliggande landskapet stärktes." Härav kan slutsatsen dras att livsmiljön för tjäder är god runt om observationsområdet, vilket stöder att skyddsområdet för tjäder måste vara väsentligt större än den punktcentrering som Calluna gjort.

Bolaget har inte beaktat att gjorda spelplatsiakttagelserna omfattar fyra observationer på skilda platser i ett sammanhängande spelplatsområde med ett stort antal tuppar. Pro Natura gjorde sina observationer från två platser cirka 230 meter från varandra, och dessutom från annan närliggande plats än de som RÅ m.fl. inventerat. Tjäderobservationer på kväll och morgon den 3-4 maj 2017 har gjorts i olika väderstreck från observationspositionerna. Avstånden har angivits vara 30-100 meter. Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd har dessutom gjort spillningsinventering av de nära sammanhängande spelplatserna för att dokumentera spelplatsområdets storlek.

Med angivna observationsuppgifter kan spelplatsområdet beräknas till drygt 34 hektar vilket synes rimligt även med beaktande av antalet observerade tuppar. Om spelplatserna inom detta område är jämt utspridda och alla ska ha ett skyddsavstånd på en kilometer blir hela skydds-zonen betydligt större än 300 hektar. Man kan därför inte utgå från en punkt vid bedömning av erforderligt skyddsområde utan måste

utgå från de många individuella spelplatser som innefattas i hela spelområdet. Med RÅ m.fl.'s beskrivning av området ligger 12 stycken vindkraftverk inom det genom domstolspraxis fastställda skyddsområdet på en kilometer.

Calluna har i sin inventering år 2017 försökt efterrationalisera sin missvisande inventering från år 2012 genom analys av tjäderlämpliga habitat i ett större område norr om Holkebergsmon. Metoden man använt är "Habitat Suitability Index". Resultatet av den metoden är helt beroende av använda bakgrundsdata och hur man bedömer dessa. Man har redovisat sin bedömning av bakgrundsdata och indexerat densamma, men har helt underlåtit att medta tillgängliga uppgifter om en av de viktigaste parametrarna för tjäders livsmiljö nämligen utbredningen av blåbärsris.

Med avseende på den för tjäders habitat livsviktiga blåbärstillgången har Calluna antagit att densamma samvarierar med krontäckningen och i sin analysbild markerat samtliga områden med äldre skog, hög krontäckning och frötallar på kalhyggen som lämpliga tjäderhabitat. Med sålunda gjord analys utpekar Calluna området norr om Holkebergsmon som innehållande väsentligt bättre livsbetingelser än den dokumenterade tjäderspelplatsen, varför tjädrarna borde flytta norrut. Bolagets framställning är ett felslut. Tjädrarna har i konkurrens med många andra områden valt platsen som habitat och finns dokumenterat vid Holkebergsmon.

Enligt RÅ m.fl. visar bifogat material och kartor att stora delar av den av bolaget som lämplig utpekade tjäderspelplatsen i norra området antingen har slutavverkats, anmälts för avverkning eller består av äldre granskog på huvudsakligen gräsmark. De vill också framhålla att större delen av norra området inventerats av Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd i anslutning till tidigare dokumenterad tjäderinventering. Förutom den kända mindre tjäderspelplatsen väster om Bredsjögöl har föreningen noterat några få tuppar mellan vindkraftverk nr 10 och nr 12. I övrigt var avsaknaden av tjäder i området total.

RÅ m.fl. anför att bolagets förslag till skyddande och gynnande åtgärder för tjäder har slagits i spillror och att bolagets resonemang med Sveaskog inte

har lett till någon hänsyn. Sveaskog har nämligen under år 2018 genomfört en skogsgallring direkt i spelområdet. Detta visar tydligt att bolaget inte har någon som helst rådighet över skötseln av skogen i området.

Föreningen Tyleskogens Landskapsskydd har under april och maj 2018 gjort en ny tjäderinventering i norra delen av projektområdet. En uppflogsinventering av tjäder visade på 13 stycken tuppar. Eftersom denna ägde rum vid två olika tillfällen kan det delvis vara samma tuppar som observerades. En tjäderspillningsinventering visade på fyra spillningshögar, och en lyssningsinventering visade på fem stycken tuppar. Området som observationerna har gjort är huvudsakligen norr, söder och öster om vindkraftverk nr 12. Inventeringen visar att det finns ytterligare en tjäderspelplats i norra delen av projektområdet.

RÅ m.fl. har anlitat tidigare skogskonsulenten Hans Svensson och or-nitologen Jan-Eric Hägerroth som under juli 2017 inventerade tjäderspelplatser i området. Deras metod bygger på att ta fram var spelande tjädertuppar har haft sina revirplatser genom spelspillning, galltömning, slitage, avstånd, topografi och skogens utseende med mera. Vid Holkebergsmon registrerades 14 stycken tjädertupps-revir, och vid Stora Klintgölen, i närheten av vindkraftverk nr 12, registrerades 8 stycken tjädertuppsrevir.

IK anför, utöver vad som anförts genom RÅ m.fl., till stöd för sin talan i huvudsak även följande.

Miljökonsekvensbeskrivningen

Bolagets miljökonsekvensbeskrivning är upprättad för helt andra lägen på vindkraftverken än vad miljötillståndet anger. Den är därmed inte relevant och bör avvisas. De bedömningar som görs negligerar till synes alla negativa konsekvenser som vindkraftverken kan komma att ha. Exempelvis påstås att vindkraftverken till största del inte kommer synas på grund av skogen. I själva verket står vindkraftverken mycket tätt och är 186 meter höga, och skogen är ung och genomsiktig. Snarare kommer det att bli svårt att finna en plats i området där man inte ser och hör

vindkraftverken. Detsamma gäller bedömningarna avseende rekreation, friluftsliv och fiske. Vad gäller lågfrekventa ljud och infraljud kan de sammanläggas och förstärkas, vilket inte uppmärksammats i miljökonsekvensbeskrivningen.

Samråd

Avståndet mellan hennes fastighet och vindkraftverk nr 26 kan med hänsyn till beviljad flyttmån bli mindre än 1000 meter. Ytterligare åtta stycken vindkraftlägen ligger inom två kilometer från hennes fastighet. Den enda skriftliga information hon erhållit från bolaget är den som skickades ut hösten 2011. Denna handling innehöll inte någon uppgift om vindkraftverk nr 26 eller flyttningen av vindkraftverk nr 13, 14 och 15. Dessa fyra vindkraftverk inkräktar på hennes fastighet i betydligt större utsträckning än vad som tidigare redovisats. Den skriftliga information som bolaget skickat ut hösten 2012 har inte nått henne på grund av flytt. Bolaget har ett ansvar för att handlingar skickas till folkbokföringsadressen. Bolagets har således inte uppfyllt sin uppgiftsskyldighet till enskild särskild berörd enligt 6 kap. 4 § miljöbalken.

Skuggning

De närmsta vindkraftverken, och särskilt nr 26 kommer att placeras mycket högt varför det är uppenbart att det kommer att orsaka skuggeffekter på hennes tomt under vår och höst. Skuggstörningarna kommer bli än större på Ystersjön. Avståndet mellan det för hennes fastighet mest störande vindkraftverk nr 26 och Ystersjön är cirka 800 meter, det vill säga cirka 200 meter kortare än till hennes fastighet. Det är faktiskt så att för samtliga vindkraftverk är avståndet mellan vindkraftverk och Ystersjön mindre än avståndet mellan respektive vindkraftverk och hennes fastighet.

Buller

Vad gäller buller har tre beräkningar gjorts för hennes fastighet. I den första kom man fram till en ljudnivå om 39,9 dB(A). De två senare är beräkningar avseende två alternativa placeringar av vindkraftverken nr 13-15, ett östligt och ett västligt läge. Den placering som tidigare genererat en ljudnivå av 39,9 dB(A) beräknas nu till 39,3 dB(A). Det andra alternativet, där vindkraftverk nr 13-15 flyttats betydligt närmre hennes fastighet har nu beräknats till 39,9 dB(A). Det verkar uppenbart att

målsättningen varit att redovisa ett resultat under 40 dB(A) och att beräkningarna anpassats efter detta. Enligt mark- och miljööverdomstolens dom från den 14 december 2016 i mål nr M 1344-16 gäller att gränsvärdet 40 dB(A) inte får överskridas under någon del av dygnet. Bolaget har därför en otillräcklig marginal i sina beräkningar.

Vidare har man redovisat en beräkning av lågfrekvent ljud som avser en placering av vindkraftverken i det östliga läget. De punkter som ligger på hennes fastighet har de högsta beräknade ljudnivåerna. De redovisade ljudnivåerna är inte klart under 40 dB(A). Det finns ingen beräkning av lågfrekvent ljud för det västliga läget som tillståndet avser. Detta läge innebär ökade ljudnivåer då vindkraftverken ligger närmre hennes fastighet. Även infraljud kan vara farligt för människors hälsa, och det såväl som lågfrekvent buller strider mot 2 kap. 3 § miljöbalken.

För den händelse vindkraftverken skulle byggas hävdar hon att ljudnivåerna vid bostaden ska bestämmas genom relevanta ljudnivåmätningar vid bostaden. Det är fullt möjligt att utföra sådana mätningar. Närfältsmätningar och beräkningar är inte en godtagbar metod för att fastställa ljudnivån vid bostaden. Det måste ändå vara verkligheten som ska gälla, och inte mer eller mindre felaktiga teoretiska beräkningar.

SJ anför, utöver vad som anförts genom RÅ m.fl., till stöd för sin talan i huvudsak även följande.

Buller

Den akustiska miljön i området för det beviljade tillståndet för vindkraftpark är av speciell karaktär vilket inte beaktats hittills. Skog kan i motsats till vad man skulle kunna tro snarare förstärka än dämpa ljud. Detta innebär att de teoretiska beräkningar som använts av den sökande i detta projekt inte ger valida data. De av bolaget föreslagna mätmetoderna är således långt ifrån tillräckliga och det föreslagna gränsvärdet på 40dB(A) bör sänkas till 35dB(A) med hänsyn till osäkerhet och områdets beskaffenhet.

Det finns rättsfall där en kommun vägrat bygglov för en fastighetsägare som skulle ta i anspråk en byggnad som enligt projektören av en vindkraftsanläggning med beviljat tillstånd uppfyllde kraven 40dB(A) avseende buller. Vid kontroll under drift av anläggningen visade sig denna gräns vara överskriden och att bygglovets därför upphävdes. Detta innebär att en fastighetsägare kan tillfogas ekonomisk skada om fastigheten gränsar till en vindkraftspark med beviljat tillstånd men där bullerkraven i praktiken inte uppfylls.

Han vill att mark- och miljödomstolen föreskriver skärpta krav på kontinuerliga verkliga bullermätningar som sträcker sig över lång tid speciellt avseende vindkraftverk nr 8, 10, 11, 12 och 13 som har förutsättningar att producera ljudnivåer som överstiger de predikterade med upp till 12 dB(A) under vissa förhållanden, eller att tillstånden för dessa vindkraftverk upphävs. Dessutom bör återkoppling med boende angående upplevt buller föreskrivas.

Örn

I gedigna källmaterial kan utläsas att förekomst av kungsörn i ett område av den typ som ska projekteras enligt ansökan utgör en katastrof för örnstammen genom att risken för fågelkollisioner är stor. Han har gemensamt med andra personer som vistas i området sammanställt observationer av kungsörn för tiden mellan åren 2012 och 2015. Bolagets beskrivning av förekomsten av örn innebär att örnarna enbart undviker just platsen för vindkraftsetableringen. Detta ter sig i praktiken inte särskilt troligt.

De analyser som gjorts av bolaget avseende artskydd har varit mycket begränsade. Kungsörnens flygvägar och häckningsområde har över huvud taget inte kartlagts annat än genom sporadiska observationstillfällen av allmän karaktär utförda av Calluna. I dom från mark- och miljödomstolen från den 23 augusti 2013 mål nr M 4937-14 fastläggs bland annat att etablering av vindkraft innebär risk för kollision med fåglar. Bolaget har försummat att seriöst utreda detta i ett område som är insprängt mellan ett stort antal naturskyddade områden.

I dom från mark- och miljödomstolen i Östersund från den 10 september 2015 mål M 1394-14 framgår att tidigare etablerade regler om ett skyddsavstånd på två kilometer från närmsta boplats utgör en alltför stor förenkling då en art ska skyddas. Istället bör ett mer realistiskt värde användas som handlar om en radie på 5-15 kilometer som skydd. Därutöver bör flyktvägar med överflygning för födosök upp till åtta kilometer beaktas.

Länsstyrelsen anför till stöd för sin talan i huvudsak följande.

Länsstyrelsens inställning är att vindkraftparken är tillåtlig, och anför att yrkandet om att MPD:s beslut ska undanröjas ska avslås av mark- och miljödomstolen.

Villkor

Länsstyrelsen medger bolagets yrkande avseende att riktvärdena i villkor 4 ska anges i en tabell istället för genom en hänvisning till Folkhälsomyndighetens allmänna råd. Enligt villkor 5 Buller i MPD:s beslut kan ekvivalent ljudnivå kontrolleras genom närfältsmätningar och beräkningar eller genom immissionsmätningar. Länsstyrelsen medger bolagets yrkande om ändring vad gäller mätmetod, men anser inte att det spelar någon roll om alternativen för mätning kvarstår eller om möjligheten till immissionsmätning tas bort ur villkoret. Länsstyrelsen motsätter sig den ändring av villkor 5 Buller som innebär att den ekvivalenta ljudnivån från vindkraftanläggningen inte får överstiga 40 dB(A) vid *störningskänslig plats i direkt anslutning till bostad*. Länsstyrelsen anser att begränsningen bör gälla runt hela bostaden i enlighet med praxis och Naturvårdsverkets vägledning. Länsstyrelsen medger bolagets yrkande avseende villkor 5 Skuggning då dessa ändringar stämmer överens med hur villkor idag utformas. Vad gäller villkor 8 Fladdermöss motsätter sig länsstyrelsen både bolagets första- och andrahandsyrkande. Länsstyrelsen motsätter sig att villkor 10 ändras. Länsstyrelsen medger att ordet ”minst” tas bort i första meningen rörande ekonomisk säkerhet.

Tjäder

Vid den inventering av tjäderspelplats Holkebergsmon som utfördes i maj 2017 av Pro Natura på uppdrag av RÅ m.fl. noterades tio tuppar på kvällen och sex-sju tuppar på morgonen vid spelplatsen. Bolaget har därefter låtit Calluna göra en utredning avseende tjäderförekomst och dess livsmiljöer i området. Resultat från bedömning vid fältbesök var att platsen är en möjlig spelplats. I Callunas rapport framgår också att det inte kan uteslutas att några av observationerna av tuppar på spelplatsen kan vara en och samma som förflyttar sig, men att en spelplats med fem-sju tuppar emellertid är en stor spelplats i södra Sverige. I rapporten dras slutsatsen att det kan röra sig om en temporär spelplats som tillkommit i närtid som en följd av skogsbruksåtgärder i angränsande områden.

I Naturvårdsverkets rapport "Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss", Rapport 6467 från 2011, fanns rekommendation om ett skyddsavstånd om en kilometer vid större spelplatser med mer än fem tuppar. Denna rekommendation har ändrats i den uppdaterade Syntesrapporten, och det anges att skyddszoner för enbart spelplatser, och enbart i förhållande till vindkraft, knappast är något som gagnar tjädernas eller orrens bevarandestatus. Istället föreslås i rapporten ökat fokus på arternas livsmiljöer, där spelplatserna ingår, även i vindkraftsammanhang.

Länsstyrelsen delar bedömningen att en spelplats av denna storlek är en stor spelplats för södra Sverige. Länsstyrelsen anser att även om rekommendationen har tagits bort om skyddszoner om en kilometer till spelplatser, är det viktigt att skydda och ta hänsyn till större spelplatser vid såväl utbyggnad av vindkraft som andra åtgärder och verksamheter. Länsstyrelsen anser att mark- och miljööverdomstolens dom från den 21 december 2016 i mål M 1413-16, där ansökan om tillstånd till vindkraft avslogs bland annat på grund av tjäderförekomst, inte helt har spelat ut sin roll även om bedömningen i domen delvis baseras på tidigare rekommenderade skyddszon. Mark- och miljööverdomstolen framför vidare i den aktuella domen att området är av speciell karaktär då det inrymmer en ovanligt hög tjäderförekomst för att vara beläget i den delen av landet.

Uppgifterna om att det förekommer en större spelplats för tjäder inom projektområdet är nya och fanns inte vid MPD:s prövning av verksamhetens tillåtlighet. Vid Pro Naturas inventeringar har flera tjäderobservationer gjorts runt spelplatsen. Av Callunas analys av tjäderhabitat inom utredningsområdet framgår att det finns ett område med lämpliga habitat öster om spelplatsen, vid vindkraftverk nr 17. Länsstyrelsen anser att en spelplats av denna storlek är värdefull för att upprätthålla en regional gynnsam bevarandestatus för tjäder. Uppförande av vindkraftverk samt anläggande av vägar och kranplatser, kan medföra förlust av lämpliga tjäderhabitat, att området runt spelplatsen splittras upp och att spelplatsen blir mindre attraktiv för tjädern. Länsstyrelsen bedömer att lokaliseringen av de vindkraftverk som är placerade närmast spelplatsen, samt den planerade vägen som leder genom eller nära förbi spelplatsen, är olämpliga.

Med nuvarande utformning av vindkraftanläggningen riskerar anläggande av vindkraftverk nr 16, 17 och 19, samt vägen till dessa verk, medföra förlust av lämpliga tjäderhabitat och fragmentering av området runt spelplatsen. Länsstyrelsen bedömer att främst vindkraftverk nr 17 och 19 samt vägen fram till dessa vindkraftverk bör tas bort. Det bör utredas om det är möjligt att anlägga en annan kortare anslutningsväg fram till vindkraftverk nr 16 och på så sätt minska intrånget på tjäderspelplatsen, i annat fall bör även detta vindkraftverk tas bort. Övriga vindkraftverk bedöms påverka spelplatsen i mindre grad eftersom de är placerade längre bort från spelplatsen och ligger intill befintlig väg eller förbinds med befintlig väg genom en kortare anslutningsväg.

När det gäller föreslagna åtgärder för skyddande och gynnande av tjäder är länsstyrelsen positiv till att åtgärderna genomförs. Flera av de föreslagna åtgärderna innebär att hänsyn ska tas till tjäder vid skogsbruksåtgärder i området. Länsstyrelsen bedömer att dessa åtgärder är en form av kompensationsåtgärder med syfte att kompensera för den negativa påverkan verksamheten riskerar att medföra. Länsstyrelsen anser att kompensationsåtgärder inte ska vägas in i bedömningen av om verksamheten kan tillåtas. Naturvårdsverket förespråkar i Handbok 2016:1, ”Ekologisk kompensation”, att naturvärden i första hand ska undvikas genom val av lämplig

lokalisering, därefter ska tillräckliga skyddsåtgärder och anpassningar vidtas för att begränsa den påverkan som ändå riskerar att uppstå. Frågan om kompensationsåtgärder blir aktuell först efter att verksamheten har bedömts vara tillåtlig. Föreslagna åtgärder ändrar därför inte länsstyrelsens bedömning enligt ovan om de närmsta vindkraftverken och vägen vid tjäderspelplatsen. Länsstyrelsen är också tveksam till åtgärderna då de förutsätter att verksamhetsutövaren har rådighet över skötseln av skogen inom projektområdet. Sökanden inte har redovisat att de har sådan rådighet under verksamhetens hela tillståndstid.

Kungs- och havsörn

Länsstyrelsen konstaterar att de inventeringar av rovfåglar som genomförts på uppdrag av bolaget respektive RÅ m.fl. har gett olika resultat. För att kunna bedöma om förekomst av kungs- och havsörn ökat i området kan det vara motiverat med uppföljande studier under opåverkade förhållanden efter att åtelplatserna tagits bort. Länsstyrelsen konstaterar dock att det inte framkommit uppgifter som indikerar att det finns revir eller boplatser inom eller i närheten av projektområdet som skulle påverka vindkraftsanläggningens tillåtlighet.

DOMSKÄL

Mark- och miljödomstolen har hållit sammanträde och syn i målet.

Tillämpliga bestämmelser framgår av det överklagade beslutet.

Miljökonsekvensbeskrivning

Mark- och miljödomstolen anser att samrådet och miljökonsekvensbeskrivningen samt utredningarna i övrigt uppfyller vad som kan krävas enligt miljöbalken. Vad klagandena anfört ändrar inte denna bedömning.

Lokalisering och tillåtlighet

Påverkan på fågellivet

Frågan om påverkan på kungsörn och tjäder har varit föremål för särskild utredning i mark- och miljödomstolen. Vad först gäller kungsörn anser mark- och miljödomstolen det vara klarlagt, genom inventeringar och genom ML vittnes-mål vid domstolens sammanträde, att det inte finns något kungsörnsrevir eller häckning inom sådana avstånd att det skulle utgöra ett tillåtlighetshinder för den sökta verksamheten. Närmaste revir är beläget ca 20 km norr om den sökta parken. De örnobservationer som gjorts inom det projekterade området kan med stor sannolikhet kopplas till den utläggning av slaktavfall som skett. Sedan utläggningen upphört har antalet observationer minskat och någon häckning inom eller närheten av området har inte påvisats genom de fördjupade undersökningarna. Mark- och miljödomstolen delar därför länsstyrelsens bedömning att förekomsten av kungsörn inte är sådan att den utgör ett hinder mot att tillstånd meddelas.

Genom utredningarna som tillförts målet av såväl de klagande fastighetsägarna som bolaget står det klart att det dels finns en tjäderspelslokal av betydelse vid Holkebergsmon dels att tjäderförekomsten är god sett till ett större område även utanför den projekterade parken. Bolaget har föreslagit att det ska föreskrivas villkor som gäller hänsyn vid anläggningsarbeten samt ett åtagande om större hänsyn till tjäder

tas vid framtida skogsbruksåtgärder. Bolaget har i sitt andrahandsyrkande godtagit att verk 17 plockas bort och att vägen från Kofallet över Holkebergsmon överhuvudtaget inte nyttjas. Bolaget har vidare åtagit sig att anlägga en tillfartsväg från nordväst till verk 16 för att undvika markerna kring tjäderspelslokalen. Mark- och miljödomstolen anser inte att bolaget som sökande har visat att man har sådan rådhighet över skogsbruket inom området att sådana hänsyns- och gynnande åtgärder skulle kunna föreskrivas. Domstolen anser inte heller att de föreslagna formuleringarna är så precisa och tydliga att de skulle kunna utgöra ett straffsanktionerat villkor. Bolagets åtagande i denna del kan således inte ligga till grund för tillåtlighetsprövningen.

Mark- och miljödomstolen instämmer därför i länsstyrelsens bedömning att verken 17 och 19 samt den ursprungliga vägdragningen fram till dessa verk och verk 16 skulle innebära en direkt störning på den konstaterade tjäderspelslokalen vid Holkebergsmon. En sådan störning står enligt domstolens bedömning i direkt strid med bestämmelserna i artskyddsförordningen. Det överklagade tillståndet ska därför undanröjas i den del det tillåter uppförande och drift av verk 17 och 19. Det bör vidare föreskrivas i villkor att tillfartsvägen till verk 16 ska dras från nordväst och att anläggningsarbetena regleras inom tid och plats så som framgår av bolagets åtaganden. Med dessa inskränkningar och regleringar anser domstolen att någon betydande påverkan på tjäderpopulationen inte kan befaras. Den föreslagna skrivningen i andra stycket om att ytterligare försiktighetsmått i syfte att skydda och gynna förekomsten av tjäder i och i anslutning till vindkraftparken ska bestämmas i samråd med tillsynsmyndigheten framstår emellertid som så oklar och osäker att den inte kan föreskrivas i villkor. Domstolen bedömer att den inte heller är nödvändig.

Vad som i övrigt framkommit beträffande tjäderförekomsten inom området föranleder inte domstolen att göra annan bedömning än den miljöprövningsdelegationen och länsstyrelsen gjort. Vad klagandena anfört ändrar inte denna bedömning.

Buller

I fråga om buller och skuggning har klagandena bl.a. ifrågasatt bullerberäkningarna som sådana samt hävdade att riktvärdet för högsta tillåtna ekvivalenta ljudnivå ska sänkas till 35 dB(A) både med hänsyn till områdets karaktär, risk för förekomst av amplitudmodulerat buller och sänkning till följd av vindskyddade lägen vid bostäder.

Mark- och miljödomstolen gör följande bedömning. Även om området har vissa kvaliteter är det i huvudsak ett område som domineras av aktivt skogsbruk. Det är inte utpekade som ett tyst område eller friluftsområde i den kommunala översiktsplaneringen. Vidare anser mark- och miljödomstolen att den forskning som pågår kring amplitudmodulerat ljud från vindkraftverk ännu inte har föranlett någon ändring i Naturvårdsverkets vägledning för buller från vindkraft eller utmyntat i andra vägledande råd eller liknande från annan myndighet. Det har heller inte framkommit andra skäl att i detta mål föreskriva lägre begränsningsvärde vid förekomst av amplitudmodulerat ljud. Hänsyn till vindskyddade lägen har inte tagits i hittillsvarande praxis och det vägledningsdokument från Naturvårdsverket där hänsyn till vindskyddade lägen lyftes fram har sedan våren 2018 plockats bort från Naturvårdsverkets hemsida. Sammantaget anser mark- och miljödomstolen att det inte finns skäl att skärpa det av miljöprövningsdelegationen föreskrivna villkoret på 40 dB(A). Domstolen anser vidare att bolagets bullerberäkningar är utförda med marginal avseende ansatt källstyrka på verken (+1,5 dB(A)) och att beräkningarna skett med vedertagen beräkningsmodell (Nord2000). Det finns även tekniska möjligheter att genom nedställning av effekten samt åtgärder på rotorbladen nedbringa bullernivån från verken. Bolaget har därmed visat att man har förutsättningar att klara det föreskrivna begränsningsvärdet. Utredningarna visar också att Folkhälsomyndighetens riktlinjer avseende lågfrekvent buller inomhus kan klaras. Lokaliseringen kan därför inte anses olämplig med avseende på bullerstörningarna. Vad klagandena anfört om att nedställning av verk minskar energifångsten är ingenting som lagligen kan påverka tillåtlighetsbedömningen för landbaserad vindkraft, och föranleder därför ingen annan bedömning.

Skuggor

Mark- och miljödomstolen anser att bolaget visat att det är tekniskt möjligt att innehålla det av miljöprövningsdelegationen föreskrivna villkoret om skuggeffekten vid bostäder.

Landskapsbild och övriga aspekter

Mark- och miljödomstolen konstaterar att den sökta verksamheten är belägen inom ett område som är utpekad som riksintresse för vindkraft och ingår i översiktsplanens tematiska tillägg för vindkraft samt att det föreligger ett tillstyrkande från aktuell kommun. Området domineras av produktionsskogar. Utifrån påverkan på landskapsbild och skyddade områden instämmer mark- och miljödomstolen i miljöprövningsdelegationens bedömning att lokaliseringen kan anses lämplig och att dessa aspekter inte utgör något hinder mot att tillstånd meddelas. Vad klagandena anfört i dessa delar föranleder ingen annan bedömning.

Sammantaget anser således mark- och miljödomstolen att den sökta lokaliseringen är lämplig och att det går att föreskriva sådana skäligen försiktighetsmått att olägenhet av väsentlig betydelse för människors hälsa och miljön inte uppkommer. Mark- och miljödomstolen instämmer därför i länsstyrelsens och miljöprövningsdelegationens bedömning att verksamheten, efter att verken 17 och 19 samt tillfartsvägen till dessa verk och verk 16 plockats bort, är tillåtlig och att tillstånd ska lämnas. Vad klagandena i övrigt anfört föranleder ingen annan bedömning. Överklagandena ska därför avslås i denna del.

Villkor

Mark- och miljödomstolen anser vad gäller lågfrekvent buller inomhus att det enligt gällande praxis är rimligt att föreskriva villkor med begränsningsvärden för sådant buller. Bullervillkoret ska således kompletteras med denna skrivning. En naturlig följd av detta blir då att villkor 4 med krav på verifierade beräkningar för slutlig placering således också ska omfatta lågfrekvent buller inomhus så som bolaget yrkat och länsstyrelsen medgett.

Vad gäller bolagets yrkande om att bullervillkoret ska begränsas till att enbart avse störningskänslig plats på 25 m² i direkt anslutning till bostad anser domstolen i likhet med länsstyrelsen att detta utgör en för stor inskränkning av begränsningsvärdets tillämpning i förhållande till praxis vad gäller buller. I fråga om immissionsmätningar av ekvivalent ljudnivå vid bostad bedömer domstolen att detta kan utgå mot bakgrund av de metodologiska och praktiska svårigheter som föreligger av seende störningar från bakgrundsljud. Däremot när det gäller lågfrekvent buller inomhus anser domstolen att immissionsmätningar normalt bör kunna genomföras. Villkor 4 och Villkor 5a ska därför utformas på sätt som framgår av domslutet.

Villkoret 5 b som gäller begränsning av skuggeffekter är utformat i enlighet med gällande praxis. Domstolen anser att bolagets justeringsyrkande kan godtas.

I fråga om villkor 8 rörande s k. ”bat-mode” har bolaget yrkat att det i första hand ska utgå i sin helhet och i andra hand att det bara ska gälla verk 16 och 24. Länsstyrelsen har vidhållit miljöprövningsdelegationens villkor men har med hänsyn till Naturvårdsverkets uppdaterade syntesrapport om vindkraftens påverkan på fåglar och fladdermöss anfört att det bör föreskrivas att villkoret ska gälla vid temperaturer över 14 grader. Mark- och miljödomstolen bedömer med hänsyn till utredningen i målet att det inte är oskäligt att villkoret består för samtliga kvarvarande verk med den komplettering länsstyrelsen föreslagit.

Mark- och miljödomstolen anser att den precisering bolaget yrkat och länsstyrelsen medgett avseende villkor 10 om efterbehandling är ändamålsenligt och i enlighet med praxis.

Säkerhet

Mark- och miljödomstolen anser att ordet ”minst” bör tas bort ur föreskriften i tillståndet rörande säkerheten så som bolaget yrkat och länsstyrelsen medgett. Vad gäller säkerhetens storlek anser domstolen att den korresponderar mot andra givna tillstånd för verk av motsvarande storlek och att den därför är tillräcklig. Vad kla-

gandena anført ändrar inte denna bedömning. Domstolen erinrar emellertid om att en säkerhet kan omprövas löpande om så bedöms nödvändigt.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga 2 (MMD-02)

Överklagande senast den 2 januari 2019, med hänsyn tagen till mellankommande helg.

Lena Stjernqvist

Carl-Philip Jönsson

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Lena Stjernqvist, ordförande, och tekniska rådet Carl-Philip Jönsson samt de särskilda ledamöterna Curt Henricson och Jan Hällgren. Föredragande har varit notarien Fredrik Hansson.